

İbn Teymiye

Yazan: Süleyman Uludağ

İçindekiler

İbn Teymiye'nin yaşadığı çağda içtimaî ve dinî durum	3
Hayatı	4
İnsan olarak özellikleri	15
İbn Teymiye'nin inanç ve fikirleri	16
İbn Teymiye'nin itikad konusundaki fikirleri	20
İbn Teymiye'de tasavvuf	23
İbn Teymiye'nin icthadları.....	28
Dinler ve mezhepler	30
Mezhepler ve İbn Teymiye.....	31
Felsefe ve İbn Teymiye	32
İbn Teymiye'ye bağlı tefekkür ve hareket	32
Yakın tarihte ve günümüzde İbn Teymiye	33
İbn Teymiye'ye karşı olanlar	35
Bibliyografya.....	41

661/1263'de (10 Rebiulevvel, 22 Aralık Pazartesi) Harran'da doğan ve 728/1328'de (20 Zilkade, 26 Eylül) 67 yaşında Şam'da vefat eden İbn Teymiye İslâm âleminde yetişen az sayıdaki büyük ilim ve fikir adamlarından biri olup, dinî ve içtimaî hayatın bütün veçheleriyle ilgilenmiştir. Büyük bir âlim, mütefekkir, muhaddis, müfessir, fakîh, mütekellim, usulcü ve dilci olan İbn Teymiye'nin en önemli yanı müctehid, münekkid, müceddid ve ıslahatçı oluşudur.

Bu çok yönlü büyük düşünürü gerçek manasıyla anlayabilmek için yaşadığı zamanı ve İslâm düşüncesinin o zamana kadarki seyrini ana hatlarıyla ve kısaca hatırlatmakta fayda vardır.

İbn Teymiye'nin yaşadığı çağda içtimaî ve dinî durum

Mısır'a ve Suriye'ye hakim bulunan Eyyûbî Devleti 560/1250'de yıkılmış, yerine Memlûkiler Devleti kurulmuştu. Lâkin Suriye'de ve Mısır'da güçlü ve istikrarlı siyasî bir idare yoktu. Suriye'de Atabeylerle hanedan mensupları, Mısır'da sultanlarla saltanat nâibleri arasında ihtilâf eksik olmuyordu. 678/1279'da sultan olan Kalavun, 689/1290'da yerine geçen oğlu Melik Eşref, ve 693/1293'de Eşrefin yerine geçen kardeşi Nasır (ö. 741/1341) zamanı İbn Teymiye'nin hayatı bakımından bilhassa önemlidir.

Diğer taraftan beyliklere bölünen Anadolu Selçuklu Devleti bir yandan Baba İshak (m. 1240) isyanı ile uğraşırken, diğer yandan Moğol istilâsına karşı hazırlık yapıyordu. Baycu Noyan komutasındaki Moğol orduları 1243'de Köseadağ muharebesinde Selçukluları yenerek Anadolu'yu işgale başlamışlardı. 1231'de Harizmşahlar hanedanlığını tarihten tamamiyle silen Moğol orduları 1258'de Bağdat'ı zaptederek Abbasî Devletine son vermişler ve son halife el-Musta'sım'ı katletmişler, Suriye'ye doğru harekete geçmişlerdi. Kuluz (v. 1260) ve Baybars (v. 1277), 1260'da Ayn-Câlût mevkiinde Moğolları hezimete uğrattıklarında hem Mısır ve Suriye halkının moralini güçlendirmiş, hem Moğol istilâsını kısmen önlemişlerdi.

Diğer taraftan son Haçlı Seferleri H. VII. M. XIII. asrın ikinci yarısına rastlar. Baybars ve Emir Kalavun Akdeniz'in doğu sahillerine yerleşen Hıristiyanları buradan atarak kalelerini tahrip etmişlerdi.

Memlûk sultanları putperest Moğollarla ve Haçlılarla savaşırken Şîî -Bâtınî toplulukların onlarla işbirliği yaptıklarını gördüklerinden bunlarla da savaşmak zorunda kalmışlardı.

Batıdan Haçlıların, doğudan Moğolların ve içten de Şîî - Bâtınî zümrelerin taarruzuna uğrayan İslâm devletleri parçalanmış ve iyice zayıflamışlardı, asayiş ve emniyet zor sağlanıyordu. Keyfi idarelerin önüne geçilemiyordu. Çok çeşitli ırklar ve bunlar arasındaki çatışmalar, örfler ve âdetler arasındaki uyumsuzluk devam edip gidiyordu. Siyasî ve sosyal istikrarsızlık fesad ve fitneyi arttırmıştı. Köle olan Memlûkilerin idareyi ele almaları, bunların halk tarafından aşığılanması

huzursuzluk sebebi oluyor, memlûkîlerin aşağılık duygusuna kapılmalarına yol açıyordu.

İslâm ülkelerinin Moğollar ve Haçlılar tarafından yağmalanması ve tahrip edilmesi ilmî ve fikrî hayatın gerilemesine sebep olmuştu. Korku ve tedirginlik içinde bulunan halk hiç değilse manevî huzur bulmak için şeyhlerin meclislerine ve tekkelere koşuyor, bu ise tasavvuf ve tarikat hayatına güç kazandırıyor, yayılmasını sağlıyordu. Derviş ve müridlerin bütün İslâm beldelerini istilâ etmeleri çöküntüyü hızlandırıyor ve çözümlere yol açıyordu. Türlü türlü tarikatların ortaya çıkışı, tuhaf şeylere inanan, garip biçimde hareket eden acaip kılıklı dervişlerin ve tarikatların zuhuru daha ziyade bu döneme rastlar. Belli başlı şehirlerin her birinde en çok rastlanan türbe, yatır ve tekke idi. Buralar tam manasıyla ibadethaneler haline getirilmişti. İbn Arabî tarafından kuvvetli bir şekilde ifade edilen vahdet-i vücud telâkkisi aydınların felsefesi ve ideolojisi haline gelmişti. Felsefî ve bâtinî inançlar ve düşünceler, kılık ve kıyafet değiştirerek tasavvuf muhitine yerleşiyordu. Sultanlar itikad ettikleri şeyhler için hankahlar, ribatlar ve zaviyeler inşa ettiriyordu. Fakîhler içtihadından uzaklaşarak esasî taklid ve nakilcilik olan verimsiz ve boş çalışmalarla vakit geçiriyor, ilk defa olarak Baybars zamanında Kahire'de her mezhep için bir kadı tayin ediliyor, bir beldede resmen dört türlü hukuk tatbik ediliyordu. Bu hal mezhep mensuplarının camilerini ve cemaatlarını bile ayırma ve ayrı imamlar peşinde namaz kılma neticesini doğuruyor, bu da lüzumsuz bir yığın meselenin, ardı arkası gelmeyen ihtilâf ve cedelleşmelerin ortaya çıkışına sebep oluyordu.

İslâm'ın siyasî birliği gibi manevî ve dinî birliği de parçalanmıştı. Tam bir kargaşa hali hüküm sürüyordu.

Aklî ilimlere ve felsefeye olan düşmanlık, kelâmcıların ve mutasavvıfların vasıtasıyla aydın zümrelerin zihinlerine yerleştiriliyor, Gazzâlî'den sonra esasen itibarını yitirmeye başlayan dünyevî ilimlere pek az kimse ilgi duyuyordu. İslâm dininin inançlarını savunması gereken kelâm ilmi, bu özelliğini kaybederek kendisi bir inanç sistemi haline gelmiş ve tamamıyla felsefileşmişti. Akli karşısına alan Eş'arî kelâmı bütün İslâm âlemine hakim olmuştu. Kısaca İbn Teymiye'nin yaşadığı çağ manevî çöküntünün en açık biçimde varlığını hissettirdiği bir zamandır. Türlü türlü tarikatlar, taklidçiliği başına taç yapan fakîhler, faaliyetlerine bazan gizli, bazan açıktan devam eden Alevî - Bâtinî zümreler, halkı terk-i dünyaya davet eden dervişler ve bu türlü dervişlerden medet uman devlet adamları, bu çağın en belirgin özelliğini teşkil ediyordu. En parlak dönemini geride bırakan İslâm medeniyetinin yıkılmaya yüz tuttuğu her halinden belliydi.

Hayatı

Yukarıdaki girişten sonra, öyle bir ortamda yetişen ve yaşayan İbn Teymiye'nin hayatını anlatmaya geçebiliriz. Şeyhülislâm ve Takiyyuddin lâkapları ve Ebu'l-Abbas künyesiyle-meşhur olan İbn Teymiye'nin adı Ahmed'dir. 661/1263'de, helenistik dönemin en önemli kültür merkezlerinden biri olan Harran'da doğdu.

Eskiden beri ilmî ve fikrî faaliyetlerde bulunmakla meşhur olan bir ailenin evlâdı olarak dünyaya gelen İbn Teymiye'nin babasının adı Abdülhalim, dedesininki Abdüsselâm'dır. Dedesi Mecdüddin Abdüsselâm (v. 653/1255) hadîs, tefsîr, fıkıh, kırâet, akaid ve lisan âlimi idi. (Abdüsselâm için bk. eş-Şevkânî, Neylu'l-evtâr, Mısır, 1961, 1. 13. Breck. G. I. 399. s. 1. 690. Kahhale, mu'cemu'l-müellifin. v. 227.) Babası Şihabüddin Abdülhalim (v. 682/1284) ferair, hesap, hey'et âlimi idi. Ders ve fetva verme işiyle meşgul oluyordu. (Bk. Kahhale, a.g.e. V. 96.) Şam'daki büyük camide bir kürsüsü vardı, burada vaaz ederek halkı irşad ederdi. Sükkeriye medresesinde hadîs dersi verirken hafızasına güvendiğinden kitaba bakmaz ve not almazdı. İbn Teymiye'nin annesi hakkında fazla bilgimiz olmamakla beraber 715/1315 senesine kadar yaşadığı ve mücahedesinde oğluna yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Teymiye henüz yedi yaşında iken Moğolların baskısına ve kötü muamelesine dayanamayan ailesi, bir gece kitapları yüklenerek apar topar Harran'dan ayrılarak 667/1268'de Şam'a gelip yerleşti.

İbn Teymiye küçük yaşta ilim tahsiline başlamış, Kur'ân'ı ezberlemişti. Derslerine aşk ve şevkle çalışıyordu. İlmi teşvik için her ay kendisine kırk dirhem verilmesi teklif edilince derhal, «hayır, kesinlikle olmaz» demiş ve teklifi geri çevirerek ilim ancak Allah rızası için tahsil edilir demişti (El-Bezzar, Ömer b. Ali, el-A'lâmü'l-aliyye. Beyrut, 1976, s. 44.). Sarf, nahiv gibi lisan ilimlerine önem vermiş, Sîbeveyh'in lisana dair yazdığı eseri okumuş, hadîs, fıkıh, tefsîr, akaid gibi ilimleri devrin yetkili hocalarından tahsil etmişti. İbn Abdülhadi hocalarının isimlerini kayd eder ve ikiyüzden fazla hocadan ders aldığını söyler (İbn Abdülhadi, el-ukudud-duriyye. Mısır, 1956, s. 4, 18.). Kütüb-i Sitte'yi, İmam Ahmed'in Müsned'ini, Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-Kebîr'ini, Dârekutnî'nin eserini defalarca hocalardan dinlemişti. Ezberlediği ilk hadîs kitabı, el-Humeydî'nin el-Cem' Beyne's-Sahîhayn isimli eseri idi. «İbn Teymiye'nin bilmediği hadîs, hadîs değildir», sözü bu alandaki ehliyetini gösterir. Kuvvetli bir hafızaya sahip olan İbn Teymiye'nin özelliği çabuk ezberlemek, geç unutmaktı. Okuduğu veya dinlediği her şey ya metin olarak veya mâna olarak mutlaka zihninde uzun bir süre kalırdı. Bu durum teşebbüs ettiği ilimleri kısa müddet içinde öğrenmesini temin etmişti. Zihni acık, zekâsı parlak, kavraması hızlı ve hafızası güçlü olduğundan kısa zamanda çok şey öğrenmişti. Fetva vermeye başladığı zaman yaşı 19 bile değildi. Te'lif hayatı da bu yaşta başlamıştı. Babası vefat ettiği zaman 21 yaşında olduğu halde onun yerine en Sükkeriye medresesinde hadîs dersleri vermeye başlamıştı (İbn Abdülhadi, 5.). Yine bu yıllarda Şam'daki Emevî Câmî'inde kendisine tahsis edilen kürsüde tefsîr dersleri vermeye başlamış, her cuma sabahları verdiği dersler geniş bir rağbet görmüş ve büyük bir alâkayla takip edilmişti. İfta, ders ve te'lif sahasındaki başarıları sebebiyle herkesin dikkatini çekmişti. Gördüğü takdir ilme olan hırsını daha da arttırıyor, gece gündüz eser okuyor, okudukları üzerinde düşünüyor, vardıkları sonuçları müşahede yoluyla çevresinden edindiği bilgilerle birleştirerek kendisine has bir takım kanaatlara ulaşıyordu.

İbn Teymiye gençliğinde şiirle de ilgilenmiş, bir takım manzumeler yazmıştı. Bir kere kader konusunda nazmen sorulan bir soruya ânında nazmen cevap vermiş, babası hayatta iken Reşidüddin el-Fârûkî'nin manzum lügatini yüz küsur beyitlik bir manzume ile halletmişti. Fakat daha sonra şiir yazma işini terk etmişti (Ay.Ky.11.).

Büyük İslâm mütefekkirlerinin bir çoğu hayatlarında çeşitli fikrî bunalımlar geçirmişler, türlü fikir akımları arasında bir tercih yapmanın zorluğunu görerek hayret ve şaşkınlık içinde kalmışlar, bu yüzden inceleme alanlarını değiştirerek kelâmdan felsefeye, felsefeden tasavvufa veya tasavvuftan hadîse geçmişler, bu suretle ilâhî gerçeği arama yolunda çeşitli zikzaklar çizmişlerdir. İbn Teymiye'nin nasrlara olan sonsuz ve sarsılmaz bağlılığı bahsedilen türden bir fikrî ve îtikadî bunalıma düşmesine imkân vermemiştir. Ezelî gerçeğin âyet ve hadîslerle bulunacağı hususundaki inancı tamdı ve o bu inancı hiçbir zaman kaybetmemiştir. Tersine yaptığı araştırmalar bu kanaatini daha da pekiştirdiğinden zamanla inancı daha güçlenmekte, hiç bir şüpheye, tereddüde ve ihtimale yer bırakmayan, açık, sağlam ve kesin bir kanaata ulaşmakta idi. İbn Teymiye'nin bu kanaati hem fikrî ve ilmî gelişmesinin itici güç kaynağı olmuş, hem de onun hayat tarzını tayin etmişti. Önceden kesin ve acık bir biçimde belirlediği sabit, ama muhtevası zengin ve derin bir hedef istikametinde ilerlemek için ömür boyu bıkmadan, yılmadan aşk ve şevkle çabalamak, bu yolun her merhalesinde inancı aynı derecede taze ve güçlü olarak muhafaza etmek İbn Teymiye'nin fikir yapısının ve fiilî mücadelesinin esasını teşkil eder.

Bahsedilen sebepten dolayı genç yaşta fetva, ders ve eser verme seviyesine ulaşan İbn Teymiye bu noktaya gelince her şeyin yeni başladığına ve aşılması gereken pek çok engelin bulunduğu inancı, önüne çıkan müşkülleri halletmek, engelleri aşmak için fikrî ve amelî mücadelesine devam etmiş, bu maksatla bir yandan araştırma ve incelemelerine aralıksız devam ederken öbür taraftan yaşanan içtimaî ve dinî hayata yön vermek için geceli gündüzlü mücadele etmiştir. Bu durum o çağda hiç bir kimseye nasip olmayan çok miktarda eser okumasına, zengin bir ilim hazinesine ve geniş bir fikir dünyasına sahip olmasını temin etmiştir. Bunun içindir ki İbn Teymiye'nin ilmini ve fikrini çağındaki ulema ve hocalarıyla açıklamak mümkün değildir. Ona bu kadar ilim ve böyle bir fikir veren âlim, zamanında mevcut değildir. Çağındaki âlimlerden de geniş ölçüde faydalanmış olmakla beraber İbn Teymiye kendi kendini yetiştirmiş bir ilim hârikası ve fikir dehâsıdır. En büyük âlimlerin ve en mahir münazaracıların bile bu hârika ve deha karşısında tam bir hezimete uğramalarında şaşılacak bir şey yoktur.

Hârika insanların ve dâhilerin belli bir noktada, muhitleri ve cemiyetleriyle çatışmaları kaçınılmazdır. Çünkü onlar çevrelerince kabul edilen ölçülere ve değerlere sığmazlar, mutlaka bunun dışına taşarlar. Dışına taştıkları an çevreleri ve topluluklarıyla zarurî bir çatışma ortamına girmiş olurlar. Bundan kaçınmaları ve tedbir alarak korunmaları da mümkün olmaz. Bu çatışmanın kaynağı hârika insanların büyük, cemiyetin ise küçük oluşudur. Onun için geniş bir düşünce alanına sahip olan dâhiler, çevrelerini teşkil eden insanları kuşatan değerler

çemberini kırdıkları an Kendilerini bir mücadelenin ortasında bulurlar. Bahsedilen dâhi, İbn Teymiye gibi cemiyet düzenine fiilen müdahale edip onu değiştirmek isteyen biri olursa çatışma daha erken başlar, daha uzun süre devam eder ve çok şiddetli olur.

İbn Teymiye'nin çevresiyle ilk çatışması amelî sahada oldu. 692/ 1292'de haçça gidip dinî görevini yerine getiren İbn Teymiye Assaf isminde bir hıristiyanın Hz. Peygamber'e sövdüğünü haber alınca, Dârü'l-Hadîs hocası Zeynüddin el-Fârûkî'yi yanına alarak saltanat naibine gitti. Bu hıristiyanın sığındığı alevî ile halk arasında çıkan kavgada, halkı kışkırtmakla suçlanan İbn Teymiye taşlandı, tutuklandı, hapsedildi. Sonra da salıverildi (İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Kahire, 1934, XIII, 335.). Bu hâdise İbn Teymiye'nin «es-Sârimü'l-meslûl âlâ Şâtimi'r-Resûl» isimli eserini yazmasına sebep oldu. Bu vakıa İbn Teymiye'de amelî mücadelenin ilmî mücadeleden evvel geldiğinin açık delilidir. Gerçekten de İbn Teymiye'de bütün ilmî ve fikrî faaliyetlerin gayesi amel, ibadet ve mücahededir. Allah rızasına matuf amelî ve fiilî hal ve hareketlerle ilgisi bulunmayan nazarî bilgilerin onun nazarında hiç bir kıymeti yoktur.

İbn Teymiye'nin îtikad ve fikir sahasında çevresiyle ilk çatışması 698/1298'de vukua geldi. Hama halkının inançla ilgili olarak sorduğu soruya verdiği eser mahiyetindeki fetvası el-Akîdetü'l-Hameviyye (*Mecmuatu'r-resâilü'l-Kübra*, Beyrut, 1972, I. 426.) ilk gürültüyü koparan eseri olmuştur. Şeyh-i Harrânî bu eserinde selef akidesini müdafaa ediyor, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bütün nasları te'vil etmeksizin zahîrî mânada anlıyor, bunları mânası açık muhkem naslar olarak görüyor, aynı konudaki Eş'arîlerin te'vile dayanan akidelerini nasların tahrifi olarak değerlendiriyor ve Eş'arîlerin bu mes'eleyle ilgili te'villerinin mütezileninkinden pek farklı olmadığını vurguluyordu. Bu hâdise, çoğu Eş'arî olan fakîh ve kadıların İbn Teymiye'ye ateş püskürmelerine yetmiş, onun kendisinden fetva istenmemesi gereken muzır fikirli biri olduğunu çirkin bir tarzda ilân etmelerine sebep olmuştu. Muhalifleri İbn Teymiye'yi haşevî, müşebbihe ve mücessime fırkalarına mensup olmakla itham ediyorlardı (İbn Abdülhadi, 132.). Lâkin İbn Teymiye'nin Moğol zulmü altında kıvranan halkı kurtarmak için amansız bir mücadeleye girişmesi daha fazla kendisiyle uğraşılmamasını te'min etmişti. Dışardan gelen Moğol tehlikesi İbn Teymiye hâdisesini geçici olarak unutturmuştu. Fakat İbn Teymiye muhalifleri her an kendisine karşı harekete geçmek için fırsat kolluyorlardı. Ama Moğol tehdidi onlara bu fırsatı vermiyordu.

699/1299'da Mısır ordusu Vâdi'l-Haznedar'da Moğollara yenilince Moğol komutanı Mahmut Gazan'a, Şam'ın yolu açılmıştı. Bu hâdise üzerine korkuya kapılan Şam'ın ileri gelenleri ve uleması şehri bırakarak Mısır'a kaçarlar. İbn Teymiye yanına aldığı bazı zevatla birlikte muzaffer komutan Gazan'ın huzuruna çıkmış ve cesur bir şekilde kendisine nasihat ettikten sonra :

— Müslüman olduğunı söylüyorsun, yanında kadılar, müftüler ve müezzinler bulunduruyorsun, ama kâfir olan baban ve deden senin yaptığını yapmadılar, ahid verdiler, sözlerinde durdular. Sen ise ahid verdin ama sözünde durmadın, diye sert

bir tarzda hitap etti (İbn Kesir, XIV. 98, el-Bezzâr, 64.). Bu sözler Gazan'ı yumuşatmış, esir aldıkları müslümanları serbest bırakmış, İbn Teymiye'nin ısrarlı ricaları üzerine esir aldığı hıristiyanları da salıvermişti.

İbn Teymiye 699/1299'da bazan Haçlılarla, bazan Moğollarla işbirliği yaparak müslümanları zor durumda bırakan, esir ettikleri sünnîleri Haçlılara satan Cebel-i Kesrevân'daki Alevî - Bîatî (Nusayriye, Hâkimiye) üzerine bir sefer düzenlenmesi hususunda Emir Karakuş'u ikna etmiş, râfîzîlerin müthiş bir yenilgiye uğradıkları bu gazaya bizzat iştirak etmişti.

700/1300'de Sultan Nâsır'ı Moğollara karşı savaş açmaya ikna ve teşvik için Mısır'a gitmiş (İbn Abdülhadi, 83.), burada İbn Dakiku'l-îyd'la görüşme fırsatını bulmuş ve bir hafta sonra Şam'a dönmüştü.

702/1302'de Moğollarla yapılan Şakhal savaşına halkı teşvik etmiş, «vallahî bu muharebede müslümanlar zafer kazanacak» diye yemin etmiş, «inşâallah zafer kazanacak, de» diyenlerin teklifini reddetmişti. Şeyhin elinde kılıç olduğu halde katıldığı muharebede Moğolların yenilmesi onun kerameti olarak kabul edilmişti.

Ortalığın sükûn bulması üzerine şeyhin 698/1298'de yazdığı el-Akîdetü'l-Hameviye isimli eseri 705/1305'de tekrar gündeme getirilmiş, bu maksatla kendisini yargılamak için ulema meclisi kurulmuş, ama şeyh beraat etmişti. Lâkin daha sonra sultan, şeyhin Mısır'a gönderilmesini istemiş, bunun üzerine her zaman kendisine göz kulak olan ve üzerine titreyen iki kardeşiyle Şerefuddin ve Zeynuddin ile birlikte hemen yola çıkmış, uğradığı Gazze'de verdiği vaaz ilgiyle karşılanmıştı. Şeyh Mısır'a geldiği zaman kendisini sorgulayacak fakîhler ve kadılar hey'etinin muhakeme ile ilgili hazırlık yaptıklarını ve kendisini mahkûm etmek için bütün tedbirleri aldıklarını, sorgulama görevinin Mâlîki kadısı İbn Mahlûf'a verildiğini, diğer üç mezhep kadılarının ise hakem hey'etinde yer aldıklarını görmüştü. Şeyh, Allah Teâlâ'ya hamd ü sena ile söze başlayınca, İbn Mahlûf sözünü kesmiş ve:

— Nutuk çekme, ifade ver, demişti. Şeyh bu meclise ilmî bir tartışma için değil, muhakeme' edilmek için çağrıldığını fark edince:

— Hakkımda kim hüküm verecek, diye sormuş. İbn Mahlûf:

— Ben, demiş, ama İbn Teymiye itiraz edip:

— Sen hasmımsın, hakkımda nasıl hüküm verirsin, deyip jüriyi reddedince İbn Mahlûf'un kanı beynine sıçramış ve şeyhi hemen iki kardeşiyle birlikte Mısır kulesindeki zindana attırmıştı. Gerekçe; Allah'ın hakikaten Arş üzerinde olduğuna, harf ve seslerden meydana gelen kelimelerle, konuştuğuna îtikad etmiş olması, iddiasıydı. Suriye ve Mısır'da bu inançların zararlı olduğu sultanın fermanıyla resmen ilân edilmiş ve halk uyarılmıştı. Farklı inançlara bağlılığı küfür olarak niteleyip bunu îdam sebebi olarak gören, buna rağmen Mısır'da 33 sene kadılık

yapan katı görüşlü İbn Mahlûfun bu kararı şeyhin dostlarını ve yakınlarını eleme boğmuştu (İbn Kesir, XIV. 38.). Bütün müslümanlar Ramazan'da iftar yaparken onun kaderinde cezaevinde oruç tutmak vardı. Burada bir sene kaldıktan sonra saltanat naibi Sallar el-Mansurî kendisini serbest bırakmak için kadı ve fakîhlerle istişarelerde bulundu, bunlarla onun arasını bulmaya çalıştı. Kadı ve fakîhler, inanç, fikir ve kanaatlerinden vazgeçtiğini yazılı olarak bildirmesi ve taahhüd etmesi halinde salıverilmesinin uygun olacağını bildirdiler. Ama İbn Teymiye bu şartlı hapisten çıkmaya razı olmadı, teklifleri geri çevirdi. «Zindan, bunların şartlarını kabul etmekten daha iyidir» (Yûsuf, 33), «Tutuklu, Rabbine karşı kalbi tutuk olan; esir ise, aşağı arzulara tutsak düşen kişidir», diyerek kendini mahpus ve esir saymıyor, bedeninin zindanda olmasını vicdanının zindanda olmasına tercih ediyordu. Bu teklifleri kabul etmesi için aracılık yapan kişileri altı defa eli boş geri çevirdi. Nihayet emir Arabî İsa b. Menhâ, Şeyh'i Sallar'la görüşmeye ikna etti. Sallar'ın konağında düzenlenecek olan bir münazarada Şeyh kendisini savunarak haklı olduğunu isbat edecekti. Fakat kadılardan her biri bir mazeret beyan ederek bu toplantıya gelmedi. Toplantıya katılan fakîhleri münazarada susturan şeyh kınına konulan kılıç gibi hiç değişmeden tekrar mücadele meydanına atıldı. 18 ay hapis yattıktan sonra Şam'a dönmesine müsade edildiği halde Mısır'da kalmayı tercih etti. Burada medreselerde ders, camilerde vaaz verme işine girişti. Serbest bırakıldıktan sonra derhal kendisini hapsediren hasımlarını af, hakkını helâl ettiğini açıkladı. Diğer taraftan Şam'da bulunan annesine yazdığı içli ve dokunaklı mektupta bir süre Mısır'da kalmak mecburiyetinde olduğunu, ama ilk fırsatta kendisini ziyaret için Şam'a geleceğini ifade etti, ondan hayır dua istedi (Bu mektup için bk. İbn Kesir, XIV. İbn Abdülhâdi, s. 170.). Mısır'da kalışının sebebi büyük dâvası; uğruna biraz da burada mücadele vermektir.

707/1307 senesinin Rebiulevvelinde hapisten çıkan şeyhe aynı sene; yine hapislanan yolu görüldü. Şöyle ki; hulûlcu dediği Hallaç ve ittihadçı dediği İbn Arabî muhalifi genç bir cemaat meydana getiren İbn. Teymiye'yi, meşhur Hikem-i Atâiyye'nin müellifi Şâzelî şeyhi Abdullah İskenderî, etrafına topladığı kalabalık bir dervişler topluluğunu yanına alarak Emîr'e şikâyet etti. Şeyh, meşayihe sövmek ve onlara hakaret etmekle suçlanmıştı. Dâru'l-Adl'de toplanan hakemler hey'eti şeyhi sorguladı. Fakat mahkûm edemedi. Ancak şikâyetlerin sonu gelmeyince tekrar kovuşturma başladı. Bu sefer şeyhin : «Hz. Peygamber de dahil olmak üzere darda kalan bir kimsenin 'imdad!' diye Allah'tan başkasından yardım istemesi (istiğase) caiz değildir,» demiş olması suç sayılıyor ve bu suretle halk aleyhine kışkırtılıyordu. Bir rivayete göre bu hususu Atâullah İskender! ile tartışan şeyh bu sözde suç unsuru bulunmadığını isbat etmiş, ancak yine de baş kadı bu sözün edepsizlik olduğunu söylemekten geri durmamıştı. Huzursuzluk gittikçe arttığından, bir kargaşanın çıkmasından endişelenen hanedanlık mensupları, bir takım şartları kabul ederek Şam'a veya İskenderiye'ye gitmesi veyahut hapse girme arasında şeyhi muhayyer bıraktılar. Şeyh âdeti üzere hapse girmeyi tercih etti. Ama talebe ve dostlarının ısrarlı ricaları üzerine Şam'a gitmeyi kabul ederek 707 senesinin Şevval'inde yola çıktı. Fakat aynı gün yoldan çevrilerek geri getirildi, kadıların bir kısmı hapsi gerektiren bir durumun mevcut olmadığı kanaatında olduklarından bu husustaki hükme katılmamışlardı. Lâkin baş kadı

hapsedilmesinde kendisi için maslahat var, diye diretince aralarında ihtilâf çıktı. En sonunda «ben maslahata göre hareket ederim» diyen şeyh hapse girmeye razı olunca ihtilâf sona erdi ve şeyh kadılar hapishanesine gönderildi. Oyun oynayarak ve eğlenerek vakit geçiren tutuklu ve hükümlüleri şeyhin ıslah ettiğini İbn Abdülhâdi kaydeder.

İbn Teymiye'yi mümkün mertebe himaye eden Nasır b. Kalavun bir ara tahttan uzaklaştırıldığı zaman iktidarı ele geçiren melik Muzaffer Baybars Câşnegir ve hocası Nasr el-Menbicî, İbn Arabî'nin tasavvuf görüşlerini benimsediklerinden şeyhi İskenderiye'ye sürgün ettiler. 709 senesinin Seferinde İskenderiye'ye gelen Şeyh burada bir Burc'da sekiz ay kadar hapis yattı. İskenderiye'de Vahdet-i Vücutçular kuvvetli olduklarından oraya sürgün edilen şeyhe halkın işkence edeceği umulmuştu, ama şeyh burada talebe ve dostlarından teşekkül eden samimî bir muhit meydana getirmekte gecikmedi.

709 senesinin Ramazan bayramında iktidarı tekrar ele geçirip Kahire'ye dönen Sultan Nasır b. Kalavun ilk iş olarak şeyhi İskenderiye'den getirip Hüseyniye mahallesine yerleştirdi. Sultan Nasır kendisini iktidardan uzaklaştıran ve İbn Teymiye'yi sürgün eden Baybars Câşnegir tarafını tutan fakîh ve kadıları cezalandırmak için İbn Teymiye'den fetva istedi. Ama şeyh bu isteğe karşı çıkarak, bahs edilen âlimleri övdü, hizmetlerini hayırla yâd etti ve sultâna :

— Şayet bunları ortadan kaldırırsan hanedanlığında bir daha onlar gibisini bulamazsın, diye af tavsiye etti ve ben kendi hakkımı helâl ettim, dedi. Bu durum karşısında bir zaman şeyhi îdam etmek için fetva vermeyi göze almış olan amansız hasmı İbn Mahlûf bile:

— Doğrusu İbn Teymiye gibisini görmedik, biz onu mahvetmek için elimizden geleni ardına koymadık, ama buna güç yetiremedik. O güç yetirdi, ama, bizi affetti, demekten kendini alamadı.

İbn Teymiye bütün gücüyle Hüseyniye'de ders ve vaaz faaliyetine devam etti. Gittikçe dostları, taraftarları ve talebeleri çoğalıyordu. Muhalifleri onu sultana şikâyet etmekle sonuç alamayacaklarını anlayınca bu defa halkı kışkırtarak ona saldırttılar. 711 senesinin Recep ayında Kahire'de bir camide şeyhi yalnız bulan serseriler onu dövdüler. Hüseyniye mahallesi sakinleri şeyhe arka çıktılar ve saldırganları cezalandırmak için toplandılar. Fakat şeyh onları öç almaktan men'etti ve saldırganları da affetti. Bunlar günahkâr kimseler değiller mi, diye soran bir dostuna :

— Hayır, dedi, iyi niyetle bunu yapmışlarsa sevap ve ecir bile alırlar.

Yine 711 senesinin Recep ayında el-Mübdî isimli bir fakîh şeyhe ıssız bir yerde rastladı ve ona olmadık hakaretler yaptı. Sonra özür diledi ve özrü kabul edildi.

712 senesinin Şevval'inde Moğolların Suriye'ye hücumu geçtiklerini haber alan Sultan Nasır onlara karşı bir ordu hazırlayıp yola çıkarınca. şeyh de gaza niyetiyle ordu ile birlikte Mısır'dan yola çıktı. Fakat Askatan'a gelince savaş olmayacağını anladı, onun için buradan Kudüs'e geçti. Mescid-i Aksâ'yı ziyaret ettikten sonra, Mısır'da yedi sene yedi ay kalmış olan şeyh iki kardeşi, dost ve talebeleriyle birlikte 712 senesinin Zilka'de'sinde (1312'de) Şam'a geldi. Kalabalık eş dost cemaatı tarafından karşılandı.

İbn Teymiye Şam'a geldikten sonra fıkıh ve hukuk çalışmalarına ağırlık verdi. Halbuki daha evvel îtikad ve îman konularına ağırlık veriyordu. Fakîhlerin çağının hukukî mes'elelerini halletmede yetersiz kaldıklarını gören ve maslahat esasına büyük önem veren şeyh bu sefer hukukî mes'eleleri incelemeye ve araştırmalarının sonucunu fetvalar halinde neşretmeye başladı. Fakat o hukukî mes'elelerde dört mezhepten başka sahabe ve tabiînin kanaatlarını da bilmekte, bunlara büyük değer vermekteydi. Sahabe veya tabiînden birinin hukukî kanaati veya ibn Şübrüme, İbn Ebî Leylâ, Erzâî, Sevrî, Leys b. Sa'd, Taherî ve D. Zahirî gibi âlimlere nisbet edilen ama sonradan ortadan kalkan mezheplerdeki hükümleri şayet daha çok halkın yararına görüyor ve umumî maslahata uygun buluyorsa bunlarla fetva vermekte hem islâm, hem de müslümanlar için fayda görmekteydi. Dört mezhebin dışına çıkmakta hiç bir sakınca görmemekteydi. Bu anlayışla verdiği fetvalar müslümanların yararına olduğundan cemiyetçe kabul ediliyordu. Ama bu tutum dört mezhep haricine çıkmayı sapıklık sayan zamanın taklitçi hocalarının ayaklanmalarına ve ortalığı vaveylaya vermelerine fazlasıyla yetmişti.

İbn Teymiye'nin yemin kasdıyla verilen talâkları geçerli saymaması «Şu işi yaparsam veya yapmazsam üçten dokuza şart olsun», «Karım benden üç talâkla boş olsun», diyen, sonra da yapmayacağım dediği şeyi yapan veya yapacağım dediği şeyi yapmayan bir kimsenin bu sözüyle karısını boşamış sayılmayacağını açık ve kesin bir dille ifade etmişti. Bu yüzden devrin fakîhleri küplere binmişlerdi. Ulemanın ateş püskürdüğünü gören Hanbelî başkadısı Şemseddin b. Müslim, İbn Teymiye'ye durumun nezaketini anlatarak bu fetvadan vazgeçmesi için kendisini ikna etti. Şeyh yapılan tavsiye ve telkinleri kabul etti. Bu hâdise 718 senesinin Rebiulevvel'inde vâki olmuştu. Aynı senenin Cemaziyelulâ'sında sultanın Mısır'dan gönderdiği bir yazıyla Şeyh bu yolda fetva vermekten resmen men'edildi. Durum Şam'da da ilân edildi. Fakat tavsiye üzerine talâk konusunda fetva vermekten vazgeçtikten sonra resmî bir yazıyla bu fetvadan men'edilmesi şeyhte aksi te'sir yaptı. Yüce Allah «Hakkı ketmetmeyin, ilmi gizlemeyin» diye ahid almışken konulan yasağa uyup ilmî ve vicdanî kanaatim gizli tutmayı uygun bulmadı veya mes'eleyi enine boyuna araştırdıktan sonra kendi görüşünün kesinlikle doğru olduğuna kanaat getirdiği için talâk konusunda fetva vermeye devam etti. Bu işin hapisanede biteceğini de biliyordu. Buna rağmen inanç ve vicdan yasağını tanımamayı görev bildi. Fakat durumu öğrenen sultan şeyhi bu işten tekrar men'etti.

29 Ramazan 719'da sultanın fermanı, kadı ve müftülerin de hazır bulunduğu bir mecliste şeyhe tebliğ edildi, emre aykırı davranışları sebebiyle kınandı. Fakat şeyh kanaatından vazgeçmeyi taahhüd etmeden meclisi terketti. Fikir ve kanaatini açıkça

söylemeye devam ettiğinden Saltanat naibi, Recep 720'de dört mezhep kadı, müftü ve fakîhlerinin iştirak ettikleri bir meclis kurdu, şeyh burada şiddetle kınandı, sonra Şam Kalesi'ne hapsedilmesine karar verildi. Beş ay 18 gün burada hapis yattıktan sonra sultandan gelen ferman üzerine 721 senesinin Muharrem'inde serbest bırakıldı. Ders ve fetvaya devam etti. Eserlerini tekrar gözden geçirdi. Fakat hasımları boş durmuyor, her fırsattan faydalanarak onu mahkûm etmeye çalışıyorlardı. Nihayet peygamberlerin ve ermişlerin kabirlerini ziyaret mes'elesini ortaya attılar. Şeyhin bu konuda 17 sene evvel verdiği fetvayı bahis konusu ederek kendisine karşı hücumla geçtiler. Kabir ziyareti için sefere çıkmanın caiz olmadığını söyleyen İbn Teymiye'nin bu fetvasının Hz. Peygamber'in kabrine de şamil olduğunu söyleyerek bunun Hz. Peygamber'e karşı bir saygısızlık ve edepsizlik olduğunu, onun için de cezalandırılması gerektiğini iddia ettiler. Hadîsci bir ailede yetişen, küçükten beri hadîs okuyan ve okutan, sünnete uymayı deşışmeyen bir şiar haline getiren, Hz. Peygamber'e küfr ettiğini haber alınca Hıristiyan Assaf'ı saltanat naibine şikâyet eden, bu yüzden dövülen ve hapsedilen, bu maksatla bir de es-Seyfu's-Sârim âlâ Şâtimi'r-Resûl adıyla bir de eser yazan, Hz. Peygamberin adı anılınca her defasında sallâllahü aleyhi ve sellem diyen, Hz. Peygamberin yaşama tarzına ve gayesine sözü ve özü ile bağı kalmayı, sünnetini yüceltmeyi ve bid'atlardan arındırmayı en ulvî hizmet sayan İbn Teymiye, Hz. Peygambere karşı saygısızlık yapmakla suçlanıyordu. Şeyhin durumunu görüşmek için kurulan meclise iştirak eden kadı ve müftülerden bazıları hapsini, bazıları sürgün edilmesini, bazıları tâzir cezasıyla cezalandırılmasını, bazıları dilinin kesilmesini, bazıları idam edilmesini teklif etmişlerdi.

Şaban 726'da hapsini isteyen sultanın fermanı şeyhe tebliğ edilince, zaten ben bunu bekliyordum, dedi ve sevindi. Şam kalesinde özel olarak hazırlanan bir bölüme kardeşiyle birlikte hapsedildi. Arkasından talebe ve dostları da bir bir yakalanarak tutuklandı, işkence edildi. Sonra sadık ve vefakâr talebesi İbn Kayyim Cevziyye hariç diğerkleri serbest bırakıldı. İki sene üç ay burada hapis yatan şeyh vakitlerinin çoğunu Allah'a ibadet ve dua etmekle geçiriyor, geriye kalan vakitlerde eserlerini gözden geçirerek onlara son şeklini veriyor, sorulan suallere cevap vermekten de geri durmuyordu. Abdullah İhnânî isimli Mâlikî kadısına yazdığı reddiye burada kaleme almıştı.

İbn Teymiye'nin hapiste yazdığı eserler ve verdiği fetvalar dışarıya çıkarılıyor, fikir ve kanaatları yasaklandıkça halk arasında daha çok rağbet görüyordu. Muhalifleri bu durumu önlemek için 9 Cemaziyelâhir 728'de şeyhin kitaplarını, notlarını, hokkasını, divitini ve evrakını odasından çıkararak Adiliye'deki büyük kütüphaneye getirdiler. Şeyh hapisanede iken düşünmek, okumak, yazmakla teselli buluyor, vaktinin çoğunu ise ibadet ve tâate ayırıyordu. Kitapları, kalemi ve evrakı alınınca bütün vaktini ibadete, niyaza ve düşünceye verdi. Geceleri teheccüd namazı kılıyor, seherlerde Allah'a münâcat ediyor, gündüzleri oruç tutuyor, Kur'-an okuyor, durmadan hatim indiriyor, yakın olduğunu hissettiği ölümü için aralıksız hazırlık yapıyor, zaman zaman derin düşüncelere dalıp gidiyor, imkân buldukça kıyıda köşede bulabildiği kâğıt parçaları üzerine kömürle eşe dosta mektuplar yazıyor, halinden şikâyetçi olmadığını özellikle hatırlatarak hep nail olmakta

bulduğu Allah'ın büyük lütuflarına şükreliyordu. Kömürle yazdığı mektupların bir kısmı zamanımıza kadar gelmiştir (Bk. İbn. Abdülhadi, s. 242-246.). Bu mektuplardan bir iki parça iktibas ediyorum:

«Allah'ın selâmı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun. Biz burada durmadan artan ve çoğalan, Allah'ın nimeti içindeyiz, bundan dolayı O'na hamd ve şükür ediyorum. Allah'ın yaptığı her iş İslâmı desteklemek içindir.»

«Fikir ve eserlerimin yayılmaması için sıkı tedbirler alındı ama buna rağmen alınan tedbirler fikir ve eserlerimizin daha hızlı bir şekilde yayılmasına vasıta olmaktan başka bir işe yaramamaktadır.»

«Bugün yaptığımız cihad aynen Moğollarla, Bâtınîlerle, Cehmiye ve İttihadiye ile yaptığımız cihad gibidir. Bu ise Allah'ın üzerimizdeki en büyük lütfudur, lâkin insanların bir çoğu bunu farketmez.»

«Allah'ın takdir ettiği her şeyde bir hayır, bir rahmet ve bir hikmet var, apaçıktır ki dilediği hakkında Rabbim pek lütuflâdır. Herkes ancak günâhı yüzünden zarar görür.»

«Hangi hal ve vaziyette olursa olsun kula düşen daima Allah'a hamd ve şükretmek ve günahları için af dilemektir. Şükür lütfü arttırır, af dileme belâyı defeder. Allah'ın mü'min için takdir ettiği her şeyde bir hayır var, nimete nail olursa şükreder, zarara uğrarsa sabreder ve her iki halde de kârlı çıkar.»

Hapishane bir bakıma şeyhin sakin sakin düşünme fırsatı bulduğu bir Hira mağarası, bir bakıma çile çıkardığı bir halvethane gibi idi. Çektiği çileler kalbini arındırmasını, kötü duygulardan temizlenmesini te'min etmişti.

Bütün metanetine rağmen kaleminin, kitap ve eserlerinin elinden alınması, nihayet insan olan şeyhi derinden sarsmış, hastalanmasına ve yatağa düşmesine sebep olmuştu. Hastalığını haber alan Şam valisi ziyaret için izin alıp önünde özür dilemeye ve kusurlarının bağışlanmasını rica etmeye başlayınca, şeyh kendisini bir kere daha toparlayarak şöyle demişti:

— Sana ve haklı olduğumu bilmeksizin bana düşmanlık eden herkese hakkımı helâl ettim. Beni hapsedtiren yüce hükümdar Nâsır'a da hakkımı helâl ediyorum. Zira yaptıklarını başkalarına uyararak yaptığından mazurdur. Şahsî sebeplerle bana bir şey yapmamıştır. Allah'a ve Resulüne düşman olanlar hariç, üzerimde hakkı bulunan her kişiye hakkımı helâl ettim (Bezzâr, 27.)

Şeyh Şam kalesinde iken muntazam bir şekilde Kur'an okuyordu. Bu süre içinde seksen kere hatim indirmişti. Günde üç cüz Kur'an okumak, her on günde bir hatim indirmek âdetiydi. Hastalığı yirmi gün kadar sürmüş ve halkın çoğunun bundan haberi olmamıştı. 20 Zilkade 728'de pazartesini salıya bağlayan gece 81. hatimi

indirmektedir. Seher vakti ruhunu teslim etmeden evvel, en son olarak dudaklarından Allah kelâmı döküldü. «Allah'a saygısı olanlar cennetlerde ve aydınlıklar içinde güçlü hükümdarın yanında doğruluk tahtındadırlar» (Kamer, 55). İbn Teymiye vefat etmiş, hatim eksik kalmıştı. İslâm âlemi büyük evlâdını ve yılmaz bekçisini kaybetmişti. Sağlığında tilâvetlerini huşu içinde dinlediği iki hafız Abdullah b. Muhib ile. Abdullah ez-Zer'î gelerek eksik kalan hatimi bitirdiler.

Sabah namazını kılmak için camilere koşuşturan halk acı haberi öğrenmekte gecikmedi, kalenin müezzini durumu minareden ilân etti, ölüm haberi en hızlı vasıtalarla civardaki köy ve kasabalara ulaştırıldı. Sabahın erken saatlerinde kalenin kapısına yığılan ahaliye içeriye girme izni verildi. Gelen cemaat şeyhin ruhuna Kur'an okudu, teberrüken na'şına baktı ve öptü, sonra kadınlar gelip onlar da aynı şekilde hareket etti. Gasl ve kefenleme işinden sonra öğleden evvel cenaze Ulu Cami'nin musalla taşına konuldu. O gün dükkânlar ve işyerleri açılmamıştı. Halk bu büyük mücahide karşı son görevini ifa etmek için işini gücünü bırakmıştı. Civardan sökün eden cemaat Şam şehrine dolmaya başlamıştı. Kısa sürede şehirde ayak basacak yer bulmak mes'ele olmuştu. Şam, Şam olalı böyle bir kalabalık görmemişti. Şam'ın semasına bir hüznün bulutu çökmüştü, başlar öne eğilmiş, gözlerden yaş akıyor, sadece hıçkırık sesleri duyuluyordu. Önce kalede cenaze namazı kılındı, sonra öğle namazını müteakiben bir kere de Emevî Camii'nde kılındı. Cenaze mezarlık yönünde yola çıkarıldığı zaman cami ile mezarlık arasındaki mesafenin tıklım tıklım dolu olduğu görüldü. Üç kişi hariç Şam halkı tümüyle cenaze namazında hazır bulunmuştu. İbn Teymiye muhalifi olarak tanınan bu üç kişi de cenaze namazında bulunmak istemişlerdi ama cemaatin galeyana gelip kendilerini linç etmelerinden korktukları için evlerinden dışarıya çıkmaya cesaret edememişlerdi.

Mezarlığa giden yolun sağ ve solundaki binaların damlarına çıkan binlerce kadın gözyaşı dökerken cenaze çok ağır bir şekilde yol almakta, çok sıkı emniyet tedbirlerinin alınmış olmasına rağmen izdiham sebebiyle cenazeye bir zarar gelmesinden korkulmaktaydı. Kaynakların ittifakla yazdıklarına göre ahali mendillerini ve sarıklarını çıkarıp, teberrüken başlarda taşınan cenazenin üzerine atıyorlardı. Cenazeyi yıkamada kullanılan suyun artan kısmını içen cemaat gaslda kullanılan sidr ağacını da aralarında bölüşmüşlerdi. Rivayete göre cenazeye 200.000 erkek, 15.000 kadın katılmıştı. Hiç bir kimsenin cenazesinde bundaki kadar vakar, heybet, ihtişam, tazim ve azamet görülmemişti. Öğlenleyin camiden yola çıkarılan cenaze ancak ikinci vakti mezarlığa götürülebilmiş, burada merhumun kardeşi Zeynuddin Abdurrahman tarafından kıldırılan cenaze namazından sonra sûfiler mezarlığına merhumun diğer biraderi Şerafuddin Abdullah'ın mezarının yanında naşı toprağa verilmişti. Toprağa verildikten sonra da günlerce halk tarafından ziyaret edilmiş, buraya gelemeyen uzak belde ahalişi gaib cenaze namazı kılmışlardı. Daha sonra şeyhin sağlığında kullandığı eşya kapışılmaya başlanmış, başındaki takkesi bile beş yüz dirheme satılmıştı.

Cenaze gömüldükten sonra günlerce sadece şeyhin menkıbeleri, faziletleri, meziyetleri, mücadeleleri, samimiyeti, cesareti, kerameti ve ilmî dirayeti konuşulmuş, pek çok kişi onu âhirette iyi halde gördüğünü ifade eden rüyalar anlatmışlardı.

Bundan sonra sıra âlimlere, yazarlara ve şairlere gelmişti. Onun hakkında övücü yazılar yazan âlimler ve yazarlar, şiirler ve mersiyeler söyleyen şairler bu büyük insanın hâtırasını ebedileştirmişlerdi. Şimdiye kadar onun hakkında yazılan nazım ve nesir yazılar büyük bir yekûn tutar, epey hacimli bir edebiyat meydana getirir. Hattâ şeyhin talebeleri onun menkıbe, ve mücadelelerini anlatmak için müstakil menkıbenâmeler yazmışlardı.

İnsan olarak özellikleri

67 yaşında vefat eden İbn Teymiye orta boylu ve omuzları geniş idi, cildi beyazdı, vefat ettiği sırada simsiyah olan saçları kırmıştı. Başındaki saçlar kulak memesine kadar iniyordu. Heybetli bir çehresi vardı, sesi gür, dili fasîh, okuması sür'atli, bakışları keskindi.

Daima belli bir biçimde giyinmezdi. Ne pahalı, ne de çuha ve aba gibi basit şeyler giyinirdi. Halk gibi giyinir, elbisesi itibariyle çevresinden ayırd edilmezdi. Hal ve hareketlerinde sun'lik yoktu, davranışları tabii ve samimî idi. Hiç kimseden yemek istemez, istenmeden getirilen yemeklerden azıcık yer, elbisesinin yıkanması teklif edilmedikçe üzerindeki elbiseyi çıkarmazdı. Yemek seçmesini bilmezdi. Bir kere annesi, pişirdiği yemeğin çok acı olduğunu görmüş ama bunu unutarak oğluna getirmiş sonra hatırlayınca oğlunun bu yemeği bitirdiğini görmüştü.

Sert bir tabiata, haşin bir mizaca sahip tok sözlü ve tek sesli bir yaratılıştaki olmakla beraber zaman zaman neş'eli ve mütebessim görünür, hücumlara uğradığı veya şiddetle tenkit ettiği kimseleri affeder, eline fırsat geçince öc almayı bilmez, kimseye kin beslemezdi. İdamı için fetva verme taraftarı olan baş kadı İbn Mahlûfu eline imkân geçince kayırmıştı. Emsalsiz bir tevekkül ve yakîn sahibi idi. Hasımlarının kendisini dövmek için gelmekte oldukları haber verilince yerinden kımıldamamış, uzanıp yatmış, tehditlere hiç aldırmamış, hattâ bu şartlar altında bile uyuyabilmiştir. Son derece zayıf idi. Dünya malına, makama, şana ve şöhrete değer vermezdi. Hükümdarlara yakın olduğu halde bundan maddi çıkar te'min etmeyi düşünmemişti. Hayatta hiç bir şeye, eve, barka, aileye, evlâda sahip olmamıştı. Vefat ettiği gün şahsî ve zarurî eşyadan başka bir şeye malik değildi. Niçin Ebu'l-Abbas künyesini aldığını bilmemekle beraber bekâr yaşadığını ve hiç evlenmediğini biliyoruz. Dünyaya metelik vermeyen İbn Teymiye tam bir zâhiddi.

Küçük yaştan itibaren ibadete ve tâata son derece düşküdü. Namazlarını daima cemaatla kılar sık sık oruç tutardı. Geceleri ıssız, kimsesiz, sessiz ve sedasız yerlere çekilir, Allah Teâlâ'ya münacaat ve niyazda bulunmak, teheccüd namazı kılmak, üzerinde uzun uzun düşünerek ve derin teemmüllere dalarak Kur'an tilâvet etmek, seher vakitleri elleri semaya kaldırarak Mevlâyâya yalvarmak, yakarmak, kusur ve

ihmallerden ötürü af ve mağfîret dilemek, lütfuna ve rahmetine iltica etmek, hayatının ayrılmaz bir parçasıydı. Âyet ve hadîslerin lâfzı üzerinde düşünür, sonra bunların mâna ve mahiyetlerini düşünmeye geçer, daha sonra hikmet ve maksatlarına, dalar gider, bu esnada bu âlemden uzaklaşarak manevî ve ilâhî âlemde kendini kaybederdi. Ezelî ve ilâhî gerçeği bulananın yolu olarak bu usulü benimsemişti. Düşünmeyi ibadet sayıyordu.

Sabah olunca erkenden camiye gider, iki rek'at tahîyyetü'i-mescid kılar, namazda tadil-i erkâna son derece riayet eder, Allahü Ekber deyip namaza başlayınca bütün organları titremeye başlar, sağa sola doğru sallanır, heybeti yanındakilere sirayet ederdi. Namazdan sonra tevbe istiğfar eder, Allah'a hamd ve şükr eder, Resulüne salât ve selâm getirir, bir süre tehlil, teşbih, tahmid ve tekbirle meşgul olduktan sonra türlü türlü ifadelerle kendisi ve İslâm cemaatı için dua eder, Hz. Peygamber'e salât ve selâm getirerek duasını bitirirdi. Dua esnasında hiç bir kimse ile konuşmaz, sağa sola bakınmaz, sık sık yüzünü semaya çevirir, dikkatini belli bir husus üzerine teksif ederdi. Dua ve zikir olarak okuduğu vird ve hizbler hep Kur'an'dan ve sahih hadîslerden seçilmişti. İbadet ve zikir hayatını düzenli ve devamlı bir şekilde büyük bir dikkat ve hususiyetle îfa ederdi. Evrad ve ahzabını çok sık bir şekilde eda eden ciddî ve samimî bir mürid bile zikir ve virdine onun kadar mükemmel bağlı olmaya tâkat getiremezdi.

Talebesi el-Bezzar menkıbelerini anlatmak için ona dair yazdığı eserde kerametlerine bir bölüm ayırmıştır. Moğollarla yapılan Şakhalî harbini müslümanların kazanacağını önceden yemin ederek haber vermişti. Muhataplarının dilek ve isteklerini düşünce ve niyetlerini isabetle keşf ederdi. İhtiyaç sahipleri ihtiyaçlarını söylemeden durumu bilir ve gereğini yapardı.

Fakir ve yoksulları sever, elinde ovucunda bulunan her şeyi onlara verir, verecek bir şeyi kalmayınca üzerindeki elbiseyi çıkarıp verirdi. Bir kere bir yoksula verecek bir şeyi olmadığı için sarığını ikiye bölmüş, yarısını fakire vermişti. Fakirlere yaklaşır, onları okşar, şakalaşır, yüklerini taşıyarak bizzat hizmet eder ve gönüllerini alırdı.

Son derece cesur ve korkusuzdu. Savaşlara fiilen iştirak eder, ata biner ve kılıç kuşanırdı. İnsan -öldürmeyi âdet haline getiren zalim, gaddar hükümdarların yanına korkmadan gider ve lâfını hiç çekinmeden, söylenmesi gereken sözleri açık açık söylerdi. O bir fikir ve ilim adamı olduğu kadar da amel, hareket, mücadele adamıydı. Davet, irşad, iyiyi emr, kötülükten men onun din anlayışının hedefini teşkil ediyordu. Bir kalem ve kılıç kahramanıydı.

İbn Teymiye'nin inanç ve fikirleri

İbn Teymiye selef tarzı inanç ve düşüncenin en büyük, en ciddî, en esaslı, en bilgili, en şuurlu, en ihatalı, en mantıklı ve en başarılı savunucusudur. Bu husus hiç bir tartışmaya mahal bırakmayacak apaçık bir gerçektir. Selef tarzı inanç ve düşünce İbn Teymiye'nin şahsında patlama noktasına ulaşarak zirveye çıkmıştır.

Bu inanç ve düşünceyi İbn Teymiye'den daha mâkul, daha ilmî ve daha teferruatlı bir şekilde İslâm cemaatına sunan başka bir selefiyeci yetişmediğinden o kendisinden evvelki seleflerin yüz akı ve hayrül halefi, kendisinden sonra gelenlerin iftihar ve gurur kaynağı, üstadı ve rehberi olmuştur.

İslâm cemiyetinin İbn Teymiye gibi bir dehâyı ve hârikayı nasıl yetiştirdiğini anlayabilmek için İslâm düşüncesinin başlangıçtan itibaren ona gelinceye kadar geçirdiği safhaları ve uğradığı değişiklikleri göz önünde bulundurmamak şarttır. Bu durumu kısaca belirtmek için şöyle bir tasnif üzerinde kısaca duralım.

1-Yunan felsefesinin bir devamı olmak üzerine felsefe, Fârâbî, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi büyük filozoflar tarafından kuvvetli bir şekilde İslâm cemiyetine benimsetilmiş, başlangıçta bu felsefeyi reddeden kelâm âlimleri bile bu felsefeyi bazan kısmen, bazan da bütünüyle kabul edip medreselerde okutmuşlardı. Böylece felsefe ve mantık, bütün şer'î ve dinî ilimleri te'sir alanına almış ve büyük ölçüde güdümüne sokmuştu.

2-İbn Teymiye zamanında Mutezile mezhebi ortadan kalkmış, lâkin fikir ve görüşleri değişik biçimler alarak sünnî kelâmında yaşama ve varlığını muhafaza imkânını bulmuştu. Haricîler ise te'sirlerini kaybetmişlerdi. Fakat şîlik ve bâtnîlik varlığını koruyor, tasavvuf yoluyla Sünnîliğe te'sir ediyordu.

3-Eş'arîlik başlangıçta mutezileye tepki olarak doğan bir Sünnî kelâmı mahiyetinde olmakla beraber felsefe ve mutezilenin te'sirine mâruz kalması neticesinde onlardan farksız bir hale gelmiş bir yığın îtikadî bid'atın ortaya çıkmasına yol açmıştı.

4-Hanefîlik, Mâlikîlik, Şafîlik ve Hanbelîlik gibi amelî sünnî mezhepleri feyizli bir içtihad dönemini geride bırakarak kısır bir taklit dönemine girmiş, hukukî çalışmalarda âyet ve hadîs yerine imamların rey ve kıyaslarını hareket noktası olarak kabul etmiş, bu da bir alay amelî bid'atın ortaya çıkmasından mâada nasların geri plânda kalmasına sebep olmuştu.

5-Başlangıçta bir zühd hareketi olarak ortaya çıkan, sonra vahdet-i vücud namıyla tamamıyla hususî bir felsefe vücuda getiren, geniş ölçüde felsefe ve diğer din ve mezheplerin te'sirinde kalan tasavvuf, İbn Teymiye zamanında alabildiğine yayılmış ve geniş kitleleri te'sir sahasına almış, haddi hesabı olmayan bir çok îtikadî ve amelî bid'atın kaynağı olmuştur.

İbn Teymiye'nin esas maksadı ve gayesi hangi yollarla ve hangi ihtiyaçların şevkiyle olursa olsun İslama sonradan ilâve edilmiş bid'at mahiyetindeki îtikad ve amellerden dini arındırıp onu sahabe zamanındaki ölçüler içinde ortaya koymak, bir bütün olarak İslâm dinini onun ilk muhataplarının anladığı biçimde arapçanın kelime ve cümle yapısına sadık kalarak anlamak ve anlatmaktır. O böyle yapmayı her şeyden evvel dinî bir görev bilmekte, müslüman olmanın şartı saymaktadır. Fakat İslâm cemiyetinde müşahede ettiği geriliğin, zayıflığın, kargaşanın,

dağınıklığın, uyuşmazlıkların ve huzursuzlukların, devası ve şifası olarak da bahsedilen hususu, yani İslâm dinini aslındaki safveti ve ilk sadeliği ile anlamayı ve uygulamayı görmektedir. Böylece hem îtikadî, hem pratik sebepler onu böyle hareket etmeye mecbur etmiştir. Şu halde İbn Teymiye'nin işi son derece zordur. Zira bu hedefe ulaşabilmesi için işrakî ve meşşâî filozoflardan başka mutezile ve şîilik gibi bid'atçı mezheplerle de mücadele etmek zorundadır. Bundan daha zoru kendilerini Sünnîliğin temsilcisi şeklinde takdim eden Eş'arîlik ve tasavvuf gibi hareketlerle hattâ fıkıh mezhebi mensubu taklitçi âlimlerle mücadele etmek mecburiyetinde kalmış olmasıdır. Gerçekten de İbn Teymiye mücadelesinde daha çok sünnî kadı, müftü, fakîh, kelâmcı ve mutasavvıflarla karşı karşıya gelmiş ve onlar tarafından bid'atçı, sapık ve kâfir olmakla itham edilerek defalarca zindanlara atılmış, en sonunda sünnî kadı ve müftülerin verdiği fetva ile atıldığı hapisanede iken hayata veda etmişti. Şiddetle aleyhlerinde bulunduğu Şiilerin, bâtınîlerin, alevîlerin, mutezilenin ve filozofların İbn Teymiye'ye verdikleri hiç bir zarar ve yaptıkları herhangi amelî ve fiilî baskı yoktur. Sünnî âlimleri İbn Teymiye'yi şiddetle suçlayıp mahkûm ederken İbn Teymiye'nin kendilerine ölümcül darbeler indirdiği şîiler, bâtınîler, ittihadcılar, hulûlcular ve haçlılar bu durumu zevkle seyredip şamata yapmışlardır.

İbn Teymiye'ye göre o çağdaki sünnîlerin sahip çıktıkları ve savundukları Sünnîlik geniş çapta kelâm ve tasavvufun, kısmen de fikhin te'siriyle çehresi değiştirilmiş, te'villerle çarpıtılmış, taklitçilikle çığırından çıkarılmış bir Sünnîliktir. O güne kadar sadece Sünnîliğe karşı olan mezheplerin Sünnîliği yıkmak için söyledikleri, yukarıdaki sözleri Sünnîliği hakikî çehresiyle ve ilk şekliyle ortaya koymak ve uygulamak maksadıyla İbn Teymiye'nin söylemesi Sünnîliği içten yıkmak tarzında anlaşıldığından bütün şimşekleri üzerine çekmesine yetmişti. Çünkü o zaman Sünnîliğin ortada olduğu ve uygulanmakta bulunduğu hususunda umumiyetle kimsenin şüphesi yoktu. Bahsedilen gayeye ulaşmak için İbn Teymiye'nin geniş çaplı ve köklü bir ihya, ıslah ve tecdid hareketine girişip maksadını belîğ ve ikna edici bir şekilde cazip ve selis bir üslûpla ifade etmesi pek çok kimseyi şaşkırtmıştı. Bir taraftan ona şiddetle muhalif olanlar bile sözlerinde pek çok hakikat olduğunu görüp bunu itiraf ederken, diğer taraftan esas itibarıyla kendisine taraftar olanlar da bazı fikirlerini ifrat sayıp onu tenkid etmişlerdir. İbn Teymiye hakkındaki tartışmaların ardı arkası gelmemesinin sebebi biraz da bu durumdur.

İbn Teymiye hareketi Sünnîliğin bağladığı kabuğu kırma faaliyetidir. Zira bu kabuk kırılmadıkça İslâmı hakikî çehresiyle ortaya çıkarmak, içine düştükleri acz ve zaaf halinden müslümanları kurtarmak mümkün değildi. Bu hareketin pek çok âlimi, an'anevî sünnî telâkkisini dinin esası zanneden dindarları rahatsız edeceği aşikârdır. Ama islâmın gerçek mahiyetiyle ortaya çıkması için de bu kabuğu kırmaktan başka çare yoktu. Gerçek uğruna hatır ve gönül dinlemeyen cesur âlim İbn Teymiye, belki başkaları tarafından da düşünülen ama cesaret edilemeyen bu faaliyete cür'et denilebilecek bir gözü peklik ve yüreklilikle atıldı ve hiçbir zaman da geriye adım atmadı. Hakkındaki suçlamalara hiç kulak asmayarak, baskı ve tehditleri hiçe sayarak büyük bir heves ve azimle doğru bildiği yolda yürüdü.

Ulaştığı kanaatların doğruluğundan asla şüphe etmedi. Bu kanaatları yayma uğrunda ölümü göze alma da dahil olmak üzere hiç bir fedakârlıktan çekinmedi. Talebesi İbn Kayyim'in ondan naklettiği şu sözler nasıl bir niyet ve kararlılıkla hareket ettiğini açıkça gösterir.

«Düşmanlarım bana ne yapabilir? Benim Gülistanım ve cennetim gönlümde, nereye gitsem benimle gelir, benden hiç ayrılmaz. Tecrit edilip yalnız bırakılmam halvet, idam edilmem şehidlik, sürgüne gönderilmem seyahattir.»

«Dünyada bir cennet var, ona girmeyen âhirettekine giremez.»

Şam kalesine hapsedildiği zaman :

«Şu kale dolusu altın sadaka dağıtsam, bu nimetin şükrünü eda etmiş olamam» diyordu (Abdurrahman Abdülhâlik, Lemehat min hayati Şeyhülislâm İbn. Teymiye, 24.). Mücadelesine, inanmış insanların kalb huzuruyla devam ediyor, mücahedesinden tam manasıyla ruhî ve mistik bir haz alıyordu.

İbn Teymiye esaslı ve ciddî bir tecdid ve ihya hareketini başarmak için gerekli bilgi birikimine, tarih şuuruna ve bir dereceye kadar içtimaî tecrübeye sahipti. Bilgi itibariyle ne kadar hazırlıklı ve yetkili olduğunu göstermek için kendisini şahsen tanıma fırsatını bulmuş olan bazı âlimlerin onun hakkındaki izlenimlerine bakalım.

İbn-Dakîku'l-îyd (v. 702/1302): «Allah'ın İbn Teymiye gibi birini bu asırda yaratmış olabileceğine ihtimal vermezdim, çok güçlü bir hafızası var. Bütün ilimler âdeta gözünün önünde, dilediği bilgiyi ânında alıyor, dilediğini terk ediyor» demek suretiyle ilmî ve hafızasına hayret etmişti (İbn. Nâsirüddîn, er-Reddül-Vâfir, Beyrut, 1393, 58.).

ez-Zemlekânî (727/1326): «İctihad şartlarına bihakkın sahip mutlak müctehid olan İbn Teymiye gibi hafızası güçlü bir âlim son beş asırda yetişmemiştir. Bir ilme dair sorulan soruya cevap verirken onu gören veya dinleyen bu zat sadece bu ilmin ehliyetli bir uzmandır, kanaatına ulaşırdı. Belli bir mezhebin fikhında uzmanlaşmış bir fakih İbn Teymiye'nin sohbetinde bulununca uzmanlığına giren fikh sahasından ondan istifade ederdi. Aklî ya da naklî herhangi bir ilmin mütehassısıyla tartışmaya girince mutlaka galip çıkardı» (A.g. ky. 58.).

İbn Seyyidi'n-Nâs (v. 734/1333): «İbn Teymiye her ilimden tam olarak haz almıştı. Tefsirden söze girişince bu ilmin bayraktarı olur, fetva verince fikhın son sınırına dayanır, hadîse dalınca ehliyetli bir muhaddis olduğunu ispatlar, mezhepler ve dinler hakkında açıklamalar yapmaya başlayınca onun bir eşinin daha bulunmadığına hükmedilirdi» (A.g. ky. 26.).

ez-Zehebî (v. 748/1347): «İbn Teymiye tefsirde ulaşılması mümkün olan son mertebeye varmış, hadîste herkesi geçmişti. Dört mezhepdeki hükümlere ek olarak

bütün sahabe ve tabiînin de mezheplerini bildiği için fıkhıta bir örneği daha yoktu. Din ve mezhepler, usûl ve kelâm hakkında hiç bir kimse ondan daha çok bilgiye sahip değildi. Arapçası kuvvetli, lisan bilgisi iyi idi. Tarih ve siyer hakkında şaşılacak kadar çok bilgisi vardı. Cesareti ise dillere destandı. Benim gibi biri onu nasıl anlatabilir? En mübarek yer olan Harem'deki Rûkn ile Makam arasında Kabe'ye karşı durup: 'Şu gözlerim onun gibisini görmemiştir', diye and içsem, bu yeminin doğruluğundan sadece gönül huzuru duyardım» (A.g. ky. 33.). Zehebî İbn Teymiye'nin muhaliflerinden olan Takiyyuddin Sübkî'yi bir mektupla uyarıyordu. Sübkî, Zehebî'ye yazdığı cevabî mektupta, «Efendim! Ben kulunuz Şeyh İbn Teymiye'nin büyük bir değer olduğuna, umman gibi bir ilme sahip bulunduğuna, zekâsının üstünlüğüne inanmaktayım. Ayrıca o zâhid, takva sahibi, dindardır, sırf hak için hak yolda mücadele ettiğine kaniyim» (A.g. ky. 52.), demişti. Gerçekten de İbn Teymiye'nin hasımları bile o'nun üstün vasıflarını ve dürüstlüğünü kabul ve itiraf etmek zorunda kalmışlardır. İbn Teymiye bu yüzden şeyhülislâm unvanını hak etmişti. Onun bilmediği hadîs, hadîs değil diye inanılmıştı.

İbn Teymiye'nin itikad konusundaki fikirleri

İbn Teymiye'yi en çok meşgul eden, îtikadî ve fikrî mes'elelerdir. Çağına kadar selefler ve hadîs ehli mevcut olmakla beraber sünî itikadını geniş ölçüde Eş'arî kelâmı ve tasavvuf temsil ediyordu. Sünîlik adına Eş'arîlerin ve mutasavvıfların benimsedikleri inançlar ve görüşler kısmen âyet ve hadîslerde ifadesini bulan İslâmî akîdelere ve fikirlere uygun olsa bile kısmen ondan farklı, hattâ ona zıt idi. Bunun böyle olduğu öteden beri bilinmekteyse de yükseltelen itirazlar pek kuvvetli olmadığından te'sirli olamıyordu. Sünî kelâmın ve tasavvufun büyük isimlerini ciddî bir tenkide tâbi tutmak herkesin harcı değildi. Ehl-i sünnetle naslarda ifade edilen İslâm arasında bir paralellik, hattâ ayniyet meydana getirmek, aradaki farkları mümkün mertebe azaltmak, zıtlıkları ortadan kaldırmak İbn Teymiye'nin hem hareket noktası, hem de hedefiydi. Bu maksatla önce selef itikadını ortaya koymak ve buna uymayan îtikadları reddetmekle işe başladı. İbn Teymiye'nin îtikad konusunda esas mes'elesi Allah'ın sıfatları ve Tevhid-i ulûhiyettir. Sıfatlar konusunda Eş'arîlerle, tevhid konusunda mutasavvıflarla şiddetli tartışmalara girmiş, bu konudaki fikirleri Eş'arî kadıların ve mutasavvıfların ona zindan hayatı yaşatmalarına sebep olmuştu.

698/1298'de Hama halkının sordukları bir suale cevaben yazdığı el-Akîdetü'l-Hameviyye risalesi îtikad sahasındaki mücadelesinin başlangıcı sayılır. Bu konudaki kanaati şu şekilde özetlenebilir: Kur'an'da ve sahih hadîslerde Allah'a nisbet edilen vasıf ve fiiller hiç te'vil edilmeden mecaz olarak yorumlanmaksızın ve bazısı diğer bazısına irca' edilmeden olduğu gibi zahirî mânası üzere anlaşılmalıdır. İlim ve Kudret nasıl Allah'ın sıfatıysa, aynen o biçimde «vechullah», «yedullah» tabirlerinde geçen yüz ve el de Allah'ın sıfatlarıdır. İlim ve kudret nasıl te'vil edilemez ve mecaz olarak yorumlanamazsa yüz ve el de te'vil edilemez, ve mecazîdir denilemez. Denirse naslardaki ifadeler tahrif edilmiş ve saptırılmış olur. Aynı şekilde Allah'ın Arş üzerine istivası ve üst (fevk)-de oluşu da onun te'vil edilemez muhkem sıfatıdır. Bu fikirlerine bakan hasımları İbn Teymiye'yi haşevî,

müşebbihe ve mücessime olmakla suçlamışlar, bu kanaatlerinin yayılmasını zararlı bulduklarından yasaklanmasına karar vermişlerdi. İbn Teymiye ise «Allah'ın yüzü ve eli..... vardır, lâkin insanınki gibi ve cismanî değildir, nitekim ilim ve kudret sıfatlarındaki durum da böyledir» demek suretiyle kendini savunmuşsa da yine de Eş'arîlerin gazabından ve kadınların hışmından kurtulamamıştır. İbn Teymiye Allah, zâtı, sıfatları, fiilleri ve isimleri konusunda hep böyle düşünüyor, Eş'arîlerin yaptıkları te'villeri tahrif olarak görüyor, sıfatlar hakkındaki inançlarını mutezile gibi ta'tîl olarak değerlendiriyordu. Bu noktadan hareket eden İbn Teymiye Eş'arîlerin kader konusundaki kanaatlarını cebriyeninkinden farklı görmediği için şiddetle reddetmiş, insan iradesinin hür olduğunu ve sorumluluk esasını savunmuştu. Bu suretle o müslümanları harekete ve faaliyete geçirmeyi düşünmüştü. Çünkü ona göre insan iradesinin te'sirini ve sorumluluk esasını kabul etmeyen Eş'arîliğin verdiği sonuç atalet ve çöküntüden başka bir şey değildir. Diğer taraftan o «Allah'ın her şeyde bir hikmeti vardır, her şeyin bir sebebi ve illeti mevcuttur), diyerek hikmet ve sebep fikrini kabul etmeyen Eş'arîliğin bir esasına karşı daha hücumla geçmiş, bunu yaparken de zaman zaman mutezileye yaklaşmıştı. İbn Teymiye sünnî kelâmını hem esastan, hem usul yönünden reddetmiş, bunu yaparken özellikle İbn Rüşd'den faydalanmıştı. Ona göre naslardaki akîdeler, yine naslardaki delil ve üslûpla ifade edilirse doğru anlaşılır. Kur'an sadece akîde koymakla yetinmemiş, aynı zamanda bu akideleri insanların rahatlıkla anlayabilecekleri ve kabul edebilecekleri bir üslûpla delilleriyle birlikte vermiştir. Onun için biz dinî akîdeleri de, bunların delillerini de, hattâ bunları ifade için kullandığımız üslûbu da Kur'an'dan almalıyız. Nasdaki akîdeleri yine naslardaki delillerle ve nas üslubuyla açıklar ve savunursak mes'eleyi doğru anlamış oluruz. Oysa kelâmcılar nasları savunmak için kullandıkları delilleri nasların haricinden getirdiklerinden, daha doğrusu bu delilleri felsefeden ve mantıktan aldıklarından veya kendileri bir takım aklî deliller icad ettiklerinden naslardaki dinî akîdeleri olduğu gibi muhafaza edememişler, kullandıkları delillere göre bu akidelere bir mâna ve mahiyet vermişler, bu suretle muhkem nasları bile müteşabih sayıp te'vil etmek zorunda kalmışlardır. Yani kelâmın hem hareket noktası olarak kabul ettiği aklî ve nazarî deliller, hem de bu delillerle ulaştığı sonuçlar (nasların te'vil edilmiş mânaları) yanlıştır. Şu halde dini anlama ve savunma vasıtası olarak kelâm esasen yanlış yoldur, bunun doğru olduğu kabul edilse bile bu sefer de ulaştığı sonuçlar yanlıştır. Şu halde kelâmın dine faydası değil, sadece zararı dokunmuştur. Kelâmcılar ne İslâm'a yardım etmişler, ne de İslâmın hasımlarını mağlûp etmişlerdir.

İbn Teymiye'nin fikirleri, akîdeleri kelâm ilmine göre şekillenmiş kadıları, müftüleri ve fakîhleri derinden yaralamış ve ondan nefret etmelerinin veya en azından kendisine karşı soğuk davranmalarının sebebi olmuştur. Aradan geçen bunca zamana rağmen bu soğukluğun ve kırgınlığın tamamıyla sona erdiği söylenemez.

Eş'arî kelâmcıları bütün vakitlerini dinî akideleri aklî ve ilmî delillerle savunmak ve açıklamak için harcadıklarından İbn Teymiye de hayatının büyük kısmını akıl-nakil mes'elesine ayırmıştır. O ilk Eş'arîlerden çok, sonraki Eş'arîlere hücum etmiş,

Fahredden Râzi'nin kelâma verdiği son şekli şiddetle reddetmiştir. F. Razi dinî mes'elelerde akli esas alıp, nassı ona tâbi kılan bir kelâm ilmini bu istikamette son sınıra kadar geliştirmiş, aklî delilleri kesin, Kur'an ve hadîsteki delilleri tamamıyla zannî sayıp felsefeye azamî derecede yaklaşmıştı. Artık gerek filozoflara, gerekse kelâmcılara göre akıl esas ve hâkim, naslar fer' ve mahkûmdur. Naslar esas alınıp aklî mes'eleler üzerinde konuşulmaz ama akıl ve mantık ölçü kabul edilerek naslara buna göre bir şekil ve mâna verilebilir.

İbn Teymiye, bir türlü içine sindiremediği ve dinin altını üstüne getiriyor dediği bu sistemi ters çevirmek, nasları, Kur'an şuurunu, Kur'an'ın muhakeme tarzını, mantığını ve üslûbunu bütün dinî mes'elelere hâkim kılmak, filozofların ve kelâmcıların fikir ve delillerini bunun mahkûmu haline getirmek, her şeyi nasla ölçmek, naslara uygun düşen görüşleri kabul, zıd düşenleri reddetmek, böylece felsefileşen ve aklileşen akideleri islâmlaştırmak ve naslara uygun hale getirmek için bütün gayretini sonuna kadar sarf etmiştir. Felsefeye ve mantığa yazdığı reddiyelerin sebebi budur.

İbn Teymiye'nin akıl-nakil mes'elesine ayırdığı kitaplarından bazılarını kısaca bahs konusu edelim:

1 — Muvafakatu sarihi'l-ma'kûl li Sahihi'l-menkûl. Mısır, 1951. İbn Teymiye'nin akıl-nakil konusundaki en meşhur eseri budur.

2 — Der'u teâruzi'l-akli ve'n-nakli, bu eser onbir cilt halinde neşredilmiştir, Beyrut 1971.

3 — el-Akl ve'n-Nakl, Mısır 1951.

4 — F. Râzi'nin el-Muhassal ve el-Erbaîn isimli eserlerine yazdığı şerhler.

İbn Teymiye gerek doğrudan, gerek itirazlara reddiye olmak üzere yazdığı eserlerin pek çoğunda akıl-nakil, kendi tabiriyle mâkul-menkul mes'elesine geniş yer ayırmıştır. Denebilir ki bu konu üzerinde en geniş olarak duran İslâm mütefekkeri odur. İbn Teymiye, İslâmî akîdeleri alt üst eden kelâm ilminin arkasında meşşâî felsefesini ve Aristo mantığını gördüğünden işi kökten halletmek için onlara karşı hücumu geçmenin lüzumunu kavramakta gecikmemiştir. Gazzâlî'nin «mantık bilmeyenin ilmine itimad edilmez» deyip dinî ilimleri öğrenmenin ön şartı haline getirdiği Aristo mantığına karşı çıkan İbn Teymiye bu maksatla;

1 — er-Red ale'l-Mantıkıyyin (Bombay, 1949),

2 — Nakzu'l-Mantık (Mısır, 1951),

3 — el-Kıyas (Mısır, 1346) (Bk. Muhammed Hüseyinî ez-Zeyn, Mantıku İbn Teymiye Beyrut 1979. Muhammed el-Celiyerdi, el-İmam İbn Teymiye ve

kaziyetu't-Te'vîl Cidde 1983.), isimli eserlerini yazmış ve bu suretle Kur'an mantığını ortaya koymaya gayret etmiştir. Aristo mantığını İslâm mantığı için tehlikeli bir rakip olarak görüp onu ciddî surette tenkid eden İbn Teymiye'dir. Bu noktada Aristo mantığını aklın ölçüsü, ilmin esası ve dinî bilgilerin kıstası haline getiren Gazzâlî'yi de kesin bir biçimde reddetmiştir. Ona göre Gazzâlî, Aristo mantığını bütün dinî ilimlerin ölçüsü olarak kabul etmekle dini felsefî bir boya ile boyamış olmanın ötesinde bir iş yapmamıştır (Bk. ez-Zeyn, 300-306.).

Filozofların ve kelâmcıların akliyat ve hikemiyat dedikleri şeylere İbn Teymiye cehâlât ve dalâlât diyordu. O dinin dışında herhangi bir hakikatin bulunmadığına kani idi. İslâm şemsiyesinin altında bulunmayan felsefî ve aklî gerçekler birer vehimden ibaretti. Filozofların ve kelâmcıların ilahiyat ve Moğol konusunda ileri sürdükleri görüşlerin ne dinî, ne aklî bîr delili vardır. Felekler hakkındaki görüşleri bu hususa en güzel misaldir. Bu türlü mes'elelerde aklın yetersizliğini kuvvetle savunan İbn Teymiye nassın bulunduğu bir hususta, aklın görevi onu anlamak ve hiç bir şekilde üzerinde tasarruf etmeden açıklamaktır, diyordu. Bunu şöyle bir misalle anlatıyordu: Bir adam diğer bir şahsı, fetva almak için müftüye getiriyor. Müftü bu şahsa gerekli fetvayı veriyor ama avamdan olan ve onu müftüye getiren adam bu fetvaya itiraz ediyor. Bu itirazın hiç bir değeri yoktur. Avamdan olan bir adamın görevi, fetva almak isteyen şahsın müftüyü bulması için rehberlik etmekten ibarettir. İşte akıl, delillik: yapan bir adama benzer. Akıl sayesinde peygamberin tebligatına ulaşan bir kimsenin bu tebligata itiraz etme hak ve yetkisi yoktur. Aklın verdiği, hüküm kesin olduğu gibi dinin verdiği hüküm de kesindir ve hiç bir zaman iki kesin hüküm arasında bir uyumsuzluk ve aykırılık yoktur. Onun için din her noktada akla uygundur.

İbn Teymiye, «akla aykırıdır dedikleri hiç bir nakilde gerçek mânada bir aykırılık bulamadım, bilâkis bu ikisi tam olarak birbirlerine uygundur, onun için sahih nakle karşı çıkanlar aklın açık hükmüne de karşı çıkmaktadırlar» diyor. İbn Teymiye dine aykırı olmayan felsefî ve aklî görüşleri esasen nassın şümul dairesinde gördüğünden dinî düşünce sahasını hayatın bütün veçhelerine ihata edecek bir genişlikte görmekte ve hiç bir aklî, felsefî ve nazarî gerçeğin bunun dışında olamayacağına inanmaktadır.

Naslar akla aykırı olabilir, diyen kelâm ve fıkıh âlimlerini İbn Teymiye: İslâm'da hiç bir zaman farklı iki husus bir hükme, benzer iki husus farklı iki hükme tâbi tutulmamıştır. Eğer farklı iki husus aynı hükme tâbi tutulmuşsa; bu, gerçekte o iki şeyin farklı olmadığını gösterir. Şayet benzer iki şey farklı iki hükme tâbi tutulmuşsa; bu, gerçekte o iki şey arasında bir benzerliğin bulunmadığını ifade eder», diyerek reddediyor ve akılla nakil arasında tam bir mutabakatın ve mükemmel bir muvafakatın bulunduğunu ispata çalışıyordu.

İbn Teymiye'de tasavvuf

İbn Teymiye tasavvufun amansız bir hasmı olarak bilinir. Lâkin bu görüş son derece hatalıdır. Zira o gerçek İslâm tasavvufunu sadece tasvip etmekle kalmamış,

tersine onu incelemiş, tahlil ve izah etmiş, sonra da bu hayatı bizzat yaşamak için bütün gücünü harcamıştır. Şu halde onu hakikî bir zâhid ve arif olarak kabul etmemek için hiç bir sebep yoktur. Hiç değilse o, evliya tabakat kitaplarında bahis konusu edilen şahısların pek çoğundan daha âbid, daha zâhid ve daha arif olduğundan, keramet ve keşfe inanan, hattâ bizzat kendisinin de keramet ve keşf sahibi olduğuna îtikad edilen bu büyük insanı evliyadan saymamak haksızlık olur. Zira onun nascılığı kuru ve katı bir nakilcilikten ibaret değildir. Nasların zahirî mânasını esas ve hareket noktası olarak kabul etmekle beraber o, bu nasların mânasını ve ruhunu, yani bâtınını, ucu bucağı olmayan bir mâna ummanı olarak görmüştür. Bu suretle zahirî hükümlere sürekli bir canlılık kazandırmıştır.

Her şeyden evvel İbn Teymiye ilk sûfleri ve onların anladığı tasavvufu esas itibariyle kabul etmekte, ancak şeriate uymadığına inandığı bazı sözlerini tenkid etmektedir. İlk sûflerin tasavvufî fikirlerinden hem kendi düşünce sistemini ve yaşama tarzını zenginleştirmek, hem de hulûlcu ve ittihada mutasavvıfları reddetmek için faydalanmaktadır.

İbn Teymiye pek çok mutasavvıfa nasip olmayacak kadar fazla sayıda tasavvufa dair eserler yazmıştır. Bu eserlerin bir kısmı doğrudan, bir kısmı dolaylı olarak tasavvuftan bahseder. Bunlardan bazıları: es-Sûfiyye - ve'l-Fukara, Mısır, ts. el-İstikamet, 1-2. Riyad, 1982. et-Tuhfetu'l-Irakîyye fi'l-a'mâli'l-Kalbiyye, Kelimatun muhtasara fi a'mâli'l-Kulûb, kaidetun fi'l-muhabbet, Risâletu'n fi emrâzi'l-kulûb, el-Furkan beyne evliyai'r-Rahman ve evliyai's-şeytan, cevâmiu'l-kelimi't-tayyib fi'l-edniye ve'l-ezkâr.

Bundan başka İbn Teymiye'nin bir kısım risaleleri tasavvufun bazı hususî konularına tahsis edilmiştir: Risaletu'l-ubudîyyet, Kaide fi isbât-ı kerâmâtı'l-evliyâ, Kaide fi's-Sabr ve's-Şükr, Kaidetu fi'l-İhlâs ve't-Tevekkül... ilh... Hakîkatu's-Salât, Hakîkatu's-Savm... gibi risalelerde ise ibadetlerin manevî ve sırrî hikmetleri üzerinde durulmaktadır. Bazı büyük mutasavvıfların eserlerini takdir ederek şerh etmiştir: Şerhu kelimât min Fütûhı'l-Gayb. Aşırı mutasavvıfları red için yazılan risalelerde tasavvufun gerçek mahiyeti ortaya konulmuştur. Misal: Hakikatu mezhebi'l-İttihâdiy-in. Bütün bu hususlarda İbn Teymiye'yi en başarılı bir şekilde takip eden talebesi İbn Kayyim olmuştur. İbn Teymiye başta makam, hal, sülûk, fena gibi tabirler olmak üzere pek çok tasavvuf ıstılahını kendisi de kullanmış, hattâ bunlardan bazılarını izah etmek için risaleler bile yazmıştır.

İbn Teymiye tasavvufa dair eserler yazmakla kalmamış, hem ıssız ve sessiz yerlerde halvete çekilerek manevî âlemin esrarına vakıf olmak için derin düşüncelere dalmış, hem de İslâm tasavvufunun bütün unsurlarını uygulama alanına koymuş, bu hayatı fiilen yaşamış, tadarak ve tecrübe ederek öğrenmişti. Onun yirmi dört saati düzenli ve sürekli bir şekilde tefekkür ve ibadetle geçirdi. Ders ve fetva verme işine bir ibadet vecdiyle kendini verirdi. Sahih olduğuna inandığı her hadîsle behemehal amel ederdi (İbn Teymiye'nin tasavvufu için bk; et-Tasavvuf fi tûrâsî İbn Teymiye, T. Mahmud Sa'd, Mısır, 1984, el-Felsefetü's-Sûfiyye Fi'l-İslâm, Abdülkadir Mah-mud, Kahire, 1967.).

İbn Teymiye, Hallaç tarzı tasavvufu hulûlcu diye, İbn Arabî tarzı tasavvufu da ittihadı diye vasıflandırarak reddetmiş, ricâlü'l-gaybe, şeyhlerden imdat istemeye, yatırlardan medet ummaya karşı çıkmış, bir takım âdâb, erkân ve ıstıhlara dayanan, tarikat ve tekke tasavvufunu hiç bir şekilde kabul etmemiştir. Son dönemlerde daha ziyade bu türden bir tasavvuf yaygın olduğundan bu çeşit tasavvufa karşı olan İbn Teymiye'nin tasavvufa tümüyle ve kökten karşı olduğu sanılmıştır. Halbuki selef tarzı tasavvufun en büyük mimarıdır. Sadece zahirî hükümleri değil, aynı zamanda bâtinî hükümleri de ihya için çalışmıştı.

Unutmamak lâzımdır ki İbn Teymiye nazarında vahdet-i vücud, küfür, onu te'sis eden İbn Arabî de kâfirdir. Nitekim Hallaç zındık ve mülhiddir. Yaptığı iş şarlatanlık ve hokkabazlıktır. İbn Teymiye Şam'da Rıfâîlerle, Mısır'da vahdet-i vücudçular ve Atâullah İskenderî taraftarlarıyla çatışmıştı. H. 705'de Rıfâîlerin keramet gösterilerini gözbağcılık olarak vasıflandıran İbn Teymiye onların sahtekâr olduğunu söyleyince saltanat naibine şikâyet edilmiştir. Mısır'da yakından tanıma fırsatı bulduğu İbn Arabî ve İbn Fâriz'ın fikirlerini dinden sapma saymıştır (**İbn Abdülhâdi, 131, 176.**). Fakat İbn Teymiye en çok istiğase, tevessül, şefaath, kabir ziyareti ve yatırların takdis edilmeleri konusunda mutasavvıflarla çatışmış, bu husustaki fikirleri kendisinden sonra zaman zaman bazı hâdiselere sebep olmuş daha sonra Vehhabî hareketinin doğuşuna yol açan âmillerden biri olmuştur. Bugün de güncelliğini muhafaza eden bu hususların kısa izahı şöyledir:

İbn Teymiye her hususta tevhidi esas kabul ediyor ve bunu biri, rububiyet, diğeri ulûhiyet tevhidi olmak üzere ikiye ayırıyordu. Âlemin yaratıcısı olarak bir tek Allah'ı kabul etmek rububiyet tevhididir. Bu tevhidi İslâm öncesi putperest Araplar da bilmekteydi. Bu tevhid İslâm'da da vardır. Yalnız İslâmın özelliğini teşkil eden esas tevhid ulûhiyet tevhididir. Bu, sadece ve sadece bir tek Allah'a ibadet etme ve sırf ondan yardım isteme mânâsına gelir. Putlara tapan ve onları kendileriyle Allah arasında aracı (vesile - şefaathçi) sayan cahiliye Arapları bu tevhidi kabul etmediklerinden müşrik ve kâfir sayılmışlardı. Bu açıdan bakılınca yatır ve türbeleri ziyaret edip buralarda namaz kılma, adaklar adama; kurbanlar kesme ve mezarlarda gömülü bulunan ermişlerden yardım isteme ve meded umma ulûhiyet tevhidinde zıt düşer. Bu tutum Fatiha süresindeki «**Sadece Şana ibadet eder, sadece senden yardım isteriz**» ilkesine tamamiyle aykırıdır. Allah nezdinde putların aracı kabul edilip onlara ibadet ve onlardan yardım istemekle ermişlerin şefaathçi kabul edilerek türbelerinde ibadet etmek ve ruhlarından yardım istemek (İstimdad, istiğase, istişfa, tevessül) arasında esas itibariyle bir fark yoktur.

İbn Teymiye Allah'tan istenecek olan şeylerin yatırlardan ve ermişlerden istendiğini, Allah'a takdim edilmesi gereken kurbanların ve benzeri hususların türbelere ve velîlere takdim edildiğini görmüş! bunu hem İslâmî tevhide, hem de müslümanların kendilerine güven duymaları esasına aykırı bulmuş, bu yüzden bâtil inanç, hurafe ve bid'at saydığı bu türlü hareketlere karşı amansız bir mücadeleye girişmişti. Zira o bunu İslama hayatiyet kazandırmanın ilk ve vazgeçilmez şartı saymıştı. Gerçi bahsedilen hususlarda kelâmçılar, kadılar, fakîhler ve müftüler de aşığı yukarı İbn Teymiye gibi düşünüyor ve tasavvuf mensuplarının bahsedilen

hallerini asla caiz görmüyordu. Ama bu gibi hususları umumiyetle küfür ve şirk de saymıyorlardı. Fakih ve kadıların bu konularda İbn Teymiye'ye fazla itiraz etmemeleri gerekirdi. Ama daha evvel Allah'ın sıfatları mes'elesinde onlarla çatışan İbn Teymiye bu sefer de tasavvuf ve tarikat ehliyle çatışınca, bahsedilen hususlarda yardımları umulan fakih ve kadılar ekseriya kendisini yalnız bıraktılar. Bazıları ise durumu istismar ederek aleyhinde bulundular.

İbn Teymiye esas itibariyle kabir ziyaretine muhalif değildi. Müslümanların kabirlerini ziyaret bir yana, kâfirlerin kabirlerini ziyaret etmenin bile caiz olduğu kanaatindedir. Önemli olan kabir ziyareti değil, bu ziyaretin maksadı ve gayesidir. Ona göre:

a) ibret almak ve kalb yumuşatmak gayesiyle müslim-gayr-i müslim ayırımı yapmaksızın herkesin kabri ziyaret edilebilir.

b) Dua etmek, ruhlarına rahmet okumak ve selâm vermek maksadıyla sadece mü'min ve müslümanların kabirleri ziyaret edilir ve bu ziyaret sadece caiz değil, bunun da ötesinde menduptur. Lâkin bu türlü kabir ziyaretleri için sefere çıkmak ve uzun mesafeler kat'etmek (şedd-i rahl) caiz değildir.

c) Kabirde gömülü bulunan nebî ve velîlerden yardım istemek, dileklerin kabul edilmesi için onların ruhlarını Allah nezdinde aracı (vesile -şeffi') kılmak, bu maksatla kabirlerinin bulunduğu yerlerde kurbanlar kesmek, namaz kılmak ve sadaka dağıtmak kesinlikle ve hiç bir şekilde caiz değildir. Bu türlü ziyaretler İslâm'da yoktur. Bunlar bid'at ve dalâlettir, küfür ve şirkir. Ziyaretin ilk iki şekli şer'î, son şekli bid'at dir.

İbn Teymiye'nin hâlâ tartışma konusu görüşü, ziyaretin son şekliyle ilgilidir. O bu hususta «Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksa hariç hiç bir cami ve mescid için sefere çıkılmaz (şedd-i rahl edilmez)» mealindeki hadîsi hareket noktası kabul eder (**Buhârî Fadlu's-salâti'l-, Müslim, Hac, 95.**). Burada mescid, cami ile kabir arasında sıkı bir bağ vardır. Umumiyetle velî ve nebîlerin mezarları üzerine türbe, yanlarına da mescid ve cami yapıldığından halk buraları ziyaret edip dileklerin kabulünü te'min maksadıyla oralarda ibadet etmek için uzak yerlerden sefere çıkarlar. Onun için her mescidde ve camide yatır yoksa da yatır bulunan her yerde mutlaka ya mescid veya cami -vardır. İbn Teymiye, ermişlerin ve Allah'ın sevgilisi kullarının kabirlerinin bulunduğu yerlerin mâbed ve ibadethane haline getirilmesine şiddetle ve ısrarla karşı çıkmıştır. Hz. Peygamber vefat ânında «Allah yahudi ve hıristiyanlara lanet etsin. Nebîlerinin kabirlerini mescid ve mâbed haline getirmişlerdir» (**Buhârî, Cenâiz, 62, Müslim, Mesâcid, 3.**). «Nebîlerinin kabirlerini, ibadetgâh haline getiren yahudi ve hıristiyanları Allah kahretsin» (**Buhârî, Salât, 55, Müslim, Mesâcid, 3.**), buyurmuştur. Hz. Âişe şayet Hz. Peygamberin kabrinin mescid ve mâbed haline getirilmesi korkusu olmasaydı o hücreye değil, kabristanda açık arazide toprağa verilir, demiştir. İşte İbn Teymiye'nin dayandığı deliller bunlardır. Bu yüzdendir ki o Hz. Peygamberinki de dahil olmak üzere hiç bir nebînin ve velînin kabrinin üç mescidin dışında kalan her hangi bir caminin ziyaret

edilmesi için sefere çıkılmasını caiz görmemiştir. Hz. Peygamberi de bu yasağın içine alması sūfler kadar kadı ve müftüleri de öfkelenmişti. İbn Teymiye «Benim Allah katında muazzam bir itibarım var, ondan bir şey istediğinizde itibarımı vasıta kılarak isteyiniz», «Beni ölümünden sonra ziyaret edenin hali hayatımda ziyaret eden gibidir», «Kabrimi ziyaret edene şefaati vacip olur», «İmkân varken kabrimi ziyaret etmeyen bana işkence etmiş olur», şeklinde rivayet edilen hadislerin sahîh olmadığı, bunları mezarcıların, yatırcıların, türbecilerin ve râfizîlerin uydurdukları kanaatındadır (Bk. *Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 11, 251.*).

İbn Teymiye sahih nasların el verdiği nisbette mes'elelere köklü çözümler arayan bir düşünce yapısına sahipti. Ona göre bir kere Hz. Peygamberin kabrini ziyaret için sefer yapmaya ruhsat verilirse sonra öbür peygamberler de ona kıyas edilerek aynı ruhsat onlara da verilirdi. Daha sonra ermişler (sulehâ - evliya) de peygambere, kıyas edilerek onların kabirlerini ziyaret için de ruhsat verilirdi. Hangi peygamberin nerede yattığı veya kimin ermiş kişi olduğu bilinemeyeceğinden yatırcılık ve türbecilik başını alır gider, bunun önüne geçmek mümkün olmaz, iyisi mi işi kökten halletmek için Hz. Peygamber de dahil olmak üzere hiçbir nebî ve velînin kabrini ziyaret etmek için sefere çıkılmaz, demek lâzımdır. Medine'deki Mescid-i Nebî'yi ziyaret için çok uzak yerlerden bile sefere çıkmak caiz ve hattâ bu sefer sevap ve ibadettir. Mescid-i Nebî'yi ziyarete gelenlerin bu vesileyle Hz. Peygamberin kabrini hattâ Küba Mescidini ziyaret etmeleri de sevap ve ibadettir. Bu yüzden Hz. Peygamberin kabrini ziyaret için sefere çıkılmaz, demek fiilen Hz. Peygamberin kabrinin ziyaret edilmemesini gerektirmez.

İbn Teymiye'nin Hz. Peygamberin ruhundan medet ummak ve kabrini ziyaret için sefere çıkmak caiz değildir, demesi kendi düşüncesi açısından son derece mâkul ve yerinde bir fikirdir. Bunda herhangi bir aşırılık ve şiddet de yoktur. Hattâ bu türlü hususları bid'at saymasını da anlayışla karşılamak icabeder. Zira çeşitli vesilelerle Mescid-i Nebî'yi ziyaret eden sahabe ve tabî'nin bu vesileyle Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmeyi âdet haline getirdikleri bilinmekteyse de sırf Hz. Peygamberin ziyareti için uzak yerlerden sefere çıkıp yolculuk yaptıkları bilinmemektedir.

Yatırlardan medet ummak maksadıyla türbelerin ziyaret edilmesini bid'at sayan İbn Teymiye'nin yerden göğe kadar hakkı vardır. Ancak bunu sapıklık, küfür ve şirk sayması, hattâ bununla bile yetinmeyerek bu tür işlere tevessül edenleri mürted sayıp katledilmelerini bile caiz görmesi (İbn Teymiye, *Kaidetün Celile, Kahire, 1374, 26. Ebu Zehra, İbn Teymiye*), hiç şüphe yok ki sakınılması gereken bir aşırılıktır. Geniş halk kitlelerinin dinî geleneklere uyup, yaptıkları bu tür işleri şirk ve küfür saymak hatâdır. Kaldı ki bu tür hususların caiz olduğu yolunda halka fetva veren fakîhler ve mutasavvıflar mevcuttur.

İbn Teymiye'nin istiğase ve kabir ziyareti hakkındaki görüşleri baştan beri sert tepkilere yol açmıştır. Tuhaftır ki bu hususta ona ilk defa reddiye yazanlar fakîhler ve müftüler olmuştur. ez-Zemlekânî (v. 728) Tafdilu'l-Beşer ale'l-melek, es-Subkî (v. 756) Şifau's-Sikâm fî ziyareti Hayri'l-Enâm isimli eserlerini İbn Teymiye'nin bu

konudaki fikirlerini red için yazmışlardır. Ali b. Yakub el-Bekrî (v. 724) ve Kadilkudât Alemüddin b. Şemsettin el-Ahnânî (v. 732) İbn Teymiye'yi reddetmişlerdir. İbn Teymiye bunlara karşı kendini savunmak için er-red ale'l-Bekrî (Kitâbu'l-İs-tiğase), er-red ale'l-ihnâî (İstihbâbu ziyareti kabri Hayril'-Beriyye ez-Ziyaret eş-şer'iyye) (Mısır, 1346) isimli eserlerini kaleme almıştır. Sübkî'-yi, İbn Teymiye'nin talebesi İbn Abdülhadi eş-Şârimü'l-Münkî fi'r-red ale's-Subkî isimli eseriyle reddetmiştir.

Kabir ziyareti ve istiğase konusunda İbn Teymiye'yi tutanlarla ona karşı çıkanların diğerini red için yazdıkları eserlerin listesi epey uzundur (**el-Müneccedi, Mu'camu mâ ullefe an Resûlillâhi**, Beyrut, 1982, 347, 355. Burada Hz. Peygambere yazılan açık mektuplardan da bahsedilir: er-Resâil ile'r-Resûl fi'ş-şekrâ ve'l-istigase, el-maklarî, nefhu't-Tib VI. 354, 360. VII. 424.). Yusuf Nebhânî'nin İbn Teymiye'yi tenkid için yazdığı Şerahidu'l-Hak fi'l-istiğase bi Seyyidi'l-Halk (Mısır, 1855) isimli eseri ile Ebu'l-Me-âlî es-Selâmî'nin bunu red için yazdığı gayetu'l-emanu fi'r-red ale'n-Neb-hânî (Kahire, 1325) isimli eseri bu vadide yazılmış en son eserler olmamakla beraber en meşhur eserlerdir. Birgivî ve kadızadelilerle onlara muhalif olan halvetîler tarafından da bahis konusu edilen bu mes'eledeki ' tartışmalar bugün seleflerle onlara karşı çıkan tarikat mensupları arasında devam edip gitmektedir. Fakat zaman İbn Teymiye'nin lehine işlemektedir.

İbn Teymiye'nin ictihadları

İbn Teymiye başlangıçta daha çok kelâm, felsefe, tasavvuf, dinler ve mezhepler gibi usûl konularıyla ilgilenmiş, hayatının sonuna doğru ise çalışmalarını daha ziyade fıkıh konularına kaydırarak bu alanda da ihtilâl ve inkılâp sayılan bazı yeni ve önemli hukukî ictihadlar ortaya koymuştur (**Bk: İbn Teymiye, el-İhtiyârâtü'l-İlmiyye, mecmuatü'l-Fetâvâ'nın 4. cildine ek, Mısır. ts.**). Usûl konusundaki fikir ve kanaatları kelâmcılar ve mutasavvıfları rahatsız ettiği gibi fıkıh alanındaki ictihadları da fakîhleri, kadıları ve müftüleri rahatsız etmiş, hattâ son olarak hapse atılıp orada ölmesinin sebebi talâk konusundaki ictihadları olmuştur.

İbn Teymiye Hanbelî olmakla beraber müctehid olması dolayısıyla hiç bir zaman kendisini bu mez'hebe mutlak olarak bağlı saymamış, yaptığı araştırma ve incelemeler sonucunda bazan Hanbelî mezhebine muhalefet etmiş, bazan da dört mezhebi aşmıştır. Fıkıhta Kur'an'ı, sünneti, icma'ı, kıyası ve sahabe ve tabiînin fetvalarını, istishabı ve sedd-i zerayii esas alan ve maslahat esasına büyük önem veren İbn Teymiye'nin Zanaatına göre ictihad ulema için mutlaka ulaşılması ve elde edilmesi icabeden bir husus olmalıdır. Ulema için taklid caiz değildir. Mezhep taassubunun dinde de, ilimde de yeri yoktur. Nas, ictihaddan ve mezhep görüşünden üstün olduğundan bir âlim mezhebindeki hükmün sahih hadîse aykırı düştüğüne kanaat getirirse hadîsi esas alıp onunla amel etmelidir. Hangi mezhebin delili daha doğru ise o mezhepteki hükme göre hareket etmelidir.

Mezhep taassubunun ve taklitçiliğin yaygınlaştığı ve ictihad kapısının kapandığına inanıldığı bir çağda bu türlü yanlış telâkkileri yıkmak için kolları

sıvayan, bazan kendi mezhebine, bazan da dört mezhebe aykırı düşen fetvalar verme cesaretini, hattâ cür'etini kendinde bulan İbn Teymiye, uyuşukluğun ve donukluğun içine sürüklenmiş olan İslâm aydınlarını ve sorumlu zevatı zamanında uyarmak için var gücüyle çalışmış ama bu çabaları maalesef sonuç vermemiştir. Onun bu teşebbüsünün ne kadar yerinde ve isabetli olduğu ancak XIX. asırda anlaşılmaya başlamıştır. Vaktiyle ona şiddetle karşı çıkan İslâm âlimleri çağımızda bilerek veya bilmeyerek geniş ölçüde onu takip etmekten başka çıkar yol bulamamaktadırlar. Hattâ kendisine en çok hasım" olan mutasavvıflar bile bir ölçüde onun yoluna girmek zorunda kalmışlardır.

İbn Teymiye'nin dikkate değer bazı ictehadları şunlardır:

1 — Talâk konusu: Talâk biri sünnete uygun, diğeri bid'at olmak üzere iki türlüdür ve bid'at tarzında kadın boşamak caiz değildir. Sünnete uygun olan talâk bir temizlik müddeti içinde kadını bir talâkla boşamaktan ibarettir. Üç talâkla boşamak bir talâk sayılır. Haram talâka itibar edilmez. İbn Teymiye'nin bu konudaki kanaatine göre kadın boşama zorlaşmakta, bir takım kayıt ve şartlara tâbi tutularak kadının hukuku ve aile yuvası korunmaktadır.

İbn Teymiye'ye göre «şu işi yaparsam karım üç talâkla boş olsun», «üçten dokuza şart olsun şu işi yapmayacağım» diye yemin eden, sonra da yapacağım dediği işi yapmayan veya yapmayacağım dediği şeyi yapan kişi bu sözüyle karısını boşamış olmaz. Sadece yemin kefareti verir. Zira bu türlü ifadelerde esas maksat kadın boşama değil, yemindir ve ameller niyete göredir. Cebir ve sarhoşluk halindeki boşamalar muteber değildir.

Hülle caiz değildir, kadının eski kocasıyla tekrar evlenmesi için yapılan muvazaalı nikâh akdi bâtıldır.

Âdet gören kadın tavaf yapabilir, evinde gusül yapamayan, hamama da gitme imkânı bulamayan kadın teyemmüm edip namazını kılabilir.

İbn Teymiye bu türlü pek çok fetvada kadın haklarının savunuculuğunu yapmıştı.

İster kısa, ister uzun olsun her türlü yolculuklarda namaz kısaltılabilir. Kasten ve bilerek terk edilen farz namazların kazası olmaz. Bu durumdakiler tevbe eder ve nafilâ namazı kılarlar. Tilâvet secdesi abdestsiz olarak yapılabilir.

Devlete verilen vergi zekât yerine geçer, insan usul ve fûrûna zekâtını verebilir, yoksul ve düşkün bile olsalar fâsik ve fâcirlere zekât verilemez. ».

Müslüman kâfire mirasçı olabilir.

Meşru yollardan hakkını alamayan veya haksızlığa uğramaktan kurtulamayan bir kimsenin rüşvet vermekten başka çaresi yoksa rüşvet verebilir. Bu, alana göre rüşvet ama verene göre hediyedir.

Fadl ribasının yasaklanması esas gaye değildir, nesie ribasına yol , açtığı için men edilmiştir. Ham, mamul maddeler farklı şekilde birbiriyle mübadele edilseler fadl ribası gerçekleşmez. Bilezik, yüzük ve mücevher gibi işlenmiş mallar kendi cinsleriyle mübadele edildiklerinde işçilik ve san'at dikkate alınarak fazla olarak mübadele edilebilir, bunda fadl ribası olmaz.

Görülüyor ki nascı ve nakilci olan İbn Teymiye fıkhıta bir hayli mâkul, mantıkî ve gerçekçi neticelere ulaşmış reyci ve kıyasçı bilinen fakîh ve müftüleri gerilerde bırakmıştır. Bunun sebeplerinden biri kelâmcıların ve reyci fakîhlerin nasların dışında gördükleri akli ve mantığı, İbn Teymiye'nin nasların içinde görmesi ve oradan çıkarmasıdır. Naslar uygulanmak üzere ve ihtiyaçlara göre ortaya konulduğundan fiilî ve amelî saha itibariyle Teymiye'nin akılcılığının ve gerçekçiliğinin kaynağı budur. Diğer bir sebep ise İbn Teymiye zamanındaki fakîh ve kelâmcıların nasları bir tarafa bırakarak çok katı bir metinciliğe saplanmış olmalarıdır. Âyet ve hadîs yerine fıkîh metinlerini hukukî çalışmalar için hareket noktası kabul eden fakîhler, İbn Teymiye'ninkiyle mukayese edilmeyecek katı ve müsamahasız bir dogmatizme saplanmışlardı. Bu durum İbn Teymiye'nin ichtihadlarının daha mantıklı ve daha gerçekçi olmasını te'min etmişti.

İbn Teymiye'nin derin vukufunun ve her türlü övgünün üzerinde olan emsalsiz cesaretinin eseri olan talâk konusundaki ichtihadları 25 Mart 1929 tarihli Mısır Şeriat Kanunu'nda esas alınmış, daha sonra öbür müslümanlar da bu maddeleri iktibas etmişlerdi. Vaktiyle dört mezhebin dışında görülerek şiddetle reddedilen bu hükümler bugün dört mezhebin bu konudaki hükümlerini uygulamadan kaldırmıştır. İbn Teymiye'nin hapsedilmesine ve zindanda can vermesine sebep olan boşanma konusundaki ichtihadları aradan altı asır geçtikten sonra müslümanların işine yaramıştır.

Hiç evlenmemiş olan İbn Teymiye'nin ichtihadlarında daima kadınları koruması ve kollaması son derece dikkat çekicidir. Kadınların lehinde ortaya attığı hükümler dört mezhepte yer alan bu konudaki hükümlerden çok daha isabetli ve müsavatçıdır.

Dinler ve mezhepler

İbn Teymiye dinler ve mezhepler hakkında çok geniş bilgilere sahiptir. Yahudileri red için İktizau Sıratı'l-Müstakîm (Mısır, 1950) isimli eserini yazdığı gibi Hıristiyanları red için de şu eserleri yazmıştır: el-Cevabu's-Sahih li-men beddele dîne'l-Mesîh (I. IV. Mısır, 1905) el-Red ala'n-Ne-sârâ. er-Risaletu'l-Kıbrısıyye, Tahçîlu ehl-i İncil, Mes'eletu'l-Kenâis, İbn Teymiye bu eserleriyle hem hıristiyanlığı çok iyi bildiğini, hem de iyi bir tartışmacı olduğunu ispat etmiştir.

İbn Teymiye İslâm öncesi Arapların dinî ve içtimaî hayatlarını çok iyi bildiği gibi eski Mısırlılar, İranlılar, Sâbiîler, Keldânîler, Babilliler hakkında da oldukça geniş malûmata sahiptir. Bu özelliği ile İslama giren bâtil inançların ve hurafelerin kaynağını ve mahiyetini ehliyet ve isabetle tesbit edebilmektedir. İbn Teymiye'nin «Bu İslâmda yoktur», dediği şey gerçekten İslâmda yoktur. Zira o söylediği şeyi bilerek söylemektedir. İslâm öncesi var olan çeşitli dinî ve felsefî akîde ve fikirlerin İslâm içtimaî hayatına nasıl yansıdığını en doğru olarak teşhis eden İbn Teymiye'dir.

Bu bakımdan müsteşrikler de İbn Teymiye'yi emîn ve güvenilir bir tenkitçi olarak tanımakta ve kendisinden faydalanmaktadırlar.

Mezhepler ve İbn Teymiye

İbn Teymiye havaric, mutezile, kaderiye, cehmiye, şîa ve bâtiniyye hakkında doğru bilgilere sahiptir. Bu mezheplerden çoğuna dair eserler de yazmıştır. Yaşadığı çağda Fatimî devleti yıkılmış olmakla beraber onların bakıyyeleri olan Hâkimiyye, Nusayriye, İsmâiliye yaşıyordu. Ayrıca İmamiye ve Caferiye şîîlerini de çok iyi tanıyordu. Melik Olcayto Hudabende'yi imamiye Şîîliğine davet için İmamiye'nin tanınmış âlimlerinden İbnu'l-Mutahhar el-Hillî (v. 726-1325) Minhâcü'l-İstikame fî İsbâtu'l-İmâ-me isimli bir eser yazmış, bu eserde elinden geldiği kadar sünnî İslâmlığını karalamış, İmamiye Şîîliğini ise yegâne hak mezhep olarak göstermişti. İbn Teymiye râfızî saydığı İbnu'l-Mutahhar'ı red için Minhâcu's-sünneti'l-nebeviyye fî nakzi kelâmi's-şîati'l-Kaderiyye isimli dört ciltlik eserini kaleme alarak imamiye Şîîliğinin esaslarını tarumar etmiş, bu mezhebin sonraki asırlarda ne gibi dinî ve içtimaî âmillerin te'siriyle çeşitli kaynaklardan aldığı unsurlarla nasıl teşekkül ettiğini gayet açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Sünnîlerin İmamiye Şîîliğini tenkit için yazdıkları en teferruatlı ve en başarılı tenkit budur. İbn Teymiye'ye muhalif olan Takiyyuddin Subkî ve Yusuf Nebhânî bile onun bu başarısını hararetle alkışlamışlar, bu hareketiyle Sünnîliğin yüzünü ağarttığını ifade etmişlerdir. Minhâcu's-Sünne'nin Sünnîliğin müdafaasını yapan bir şaheser olduğu hususunda sünnî ulemasının ittifakı vardır demek yanlış sayılmaz.

Muhammed Mehdî el-Kâzımî el-Kazvî'nin imamiye Şîîliği namına İbn Teymiye'ye verdiği cevap çok zayıf ve yetersiz kalmıştır: Minhâcu's-Şeria fi'r-red âlâ İbn Teymiye, Necef, 1346 (el-Hansârî, Ravzatü'lCennât, Tahran, 1367). İmamiye şîîleriyle Vehhâbîlerin arasının çok gergin olmasında İbn Teymiye'nin te'siri büyüktür.

İbn Teymiye, cehmiye, mutezile ve havaric gibi bid'at mezheplere karşı da aynı derecede başarılı reddiyeler yazmış ve bu suretle Sünnîliğin cesur, bilgili ve fa'al bir savunucusu olduğunu ispat etmiştir.

Felsefe ve İbn Teymiye

Aristo mantığına reddiyeler yazan İbn Teymiye Farâbî, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi Aristocu İslâm filozoflarını da tenkit etmiştir. İbn Rüşd'ün el-Keşf an Minhâci'l-Edille isimli eserindeki fikirlerini el-Cem Beyne'l-Akl ve'n-Nakl isimli eserinde münakaşa etmiştir.

İbn Teymiye mutasavvıfları ve filozofları red için yazdığı eserlerde felsefi mes'elelere girmek ve bu konularda kanaatini açıklamak mecburiyetinde kalmıştır. Gerek bu kanaatları, gerekse reddiyeleri onu önemli bir filozof haline getirmiştir. Vahdet-i vücudu red için Birlik - çokluk, varlık-yokluk, sebep-sonuç, bilgi ve kaynağı gibi konular üzerinde durmuştur. İbn Teymiye âlemdeki hâdiselerin sonsuzca teselsül edip gitmesi ve cehennemliklerin cehennemde ebedî olmamaları konusunda çok önemli felsefi kanaatlara ulaşmıştır (Bk: Herâs, İbn Teymiye es-Selefi, Beyrut, 1984, 125, Abdurrahman Abdülhâlik, Lemehat, s. 97.). Her konuda geniş bilgilere sahip bulunan İbn Teymiye, sahip olduğu bu türlü ansiklopedik bilgiler itibariyle de eski filozofları andırmaktadır. Nihayet nascılığı ve nakilciliği esas alan bir düşünce sisteminin en mükemmel temsilcisi olması sebebiyle de o, hakikî mânada İslâm filozofudur. Nasların izah ve tahlilini yapmak, maksat ve hikmetlerini ortaya sermek için sarf ettiği çaba bugün de İslâm düşüncesini belli bir ölçüde şekillendirmekte ve yönlendirmektedir.

İbn Teymiye'ye bağlı tefekkür ve hareket

Büyük bir düşünür ve bilgin olarak İbn Teymiye sağlığında kendisini ilim ve fikir çevrelerine kabul ettirmiş, etrafında zeki, kabiliyetli, hevesli, ihlâslı ve fedakâr talebelerden teşekkül eden bir halka vücuda getirmeyi başarmıştı. İdealine sadık kalan bu yetenekli âlimler halkası kendisini tam olarak anlamışlar ve geliştirmişlerdir. İbn Teymiye'ye «Hocam» (şeyh) demekten gurur duyan ve ona bağlılıklarını iftiharla dile getiren âlimlerin sayısı pek çoktur. Bunlardan bazılarını kısaca temas ediyoruz :

1 — el-Bezzâr, Ömer b. Ali (v. 749/1348) : el-A'lâmü'l-Aliyye fî Me-nâkıb-ı Şeyhilislâm İbn Teymiye (Beyrut, 1976) isimli eserin müellifi olup fıkıhçı, hadîsci ve tarihçidir. Şeyhine güveni tam olan ihlâslı bir mürid ve muhibdir (Bk. Ö.R. Kahhale, mu'cemu'l-müellifin, VII. 302.).

2 — İbn Abdülhâdî, (v. 744/1343) : Hocası İbn Teymiye'nin menkıbelerini, fazilet ve meziyetlerini anlatmak için el-Ukudu'd-Dürriyye (Kahire, 1938) isimli bir eser yazmıştır. İbn Teymiye'yi tenkid eden Sübkî'yi red için es-Sârimu'l-Münkî isimli eserini yazmıştır. Şeyhine îmanı ve güveni tam olan sadık mürididir (Kahhale, a.g.e. VIII. 287.).

3 — İbn Kesîr (v. 774/1372) : el-Bidâye ve'n-Nihâye isimli eserinde şeyhe karşı duyduğu hayranlığı her vesileyle dile getirmiştir.

4 — ez-Zehbî (v. 748/1347) : Bir iki konuda şeyhe itiraz etmekle beraber esas itibariyle onun taraftarlarından, hattâ hayranlarındandır. el-Bezzar, İbn Teymiye'nin talebesi, dostu ve taraftan olmak üzere 31 âlimin ismini kaydeder. Bunlar içinde en önemlisi olan birini daha kaydedip bu bahsi geçiyoruz.

5 — İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350) : Hiç şüphe yok ki İbn Teymiye hareketinin en parlak temsilcisi ve hocasının en güçlü takipçisi İbn Kayyim'dır. Eserleri tertib ve ifade bakımından üstadının eserlerinden daha mükemmel olan İbn Kayyim, İbn Teymiye'nin fikir, kanaat ve inançlarını en iyi şekilde tasvir ve ifade etmiştir. İbn Hacer el-Askalânî'nin de dediği gibi İbn Teymiye'nin en büyük eseri İbn Kayyim'dır. Onun bundan başka eseri olmasaydı bu bile onun ululuğunu gösterirdi.

İbn Nasıruddin (v. 842/1438) : İbn Teymiye'den övgü dolu cümlelerle bahseden 87 âlimin ifadesini nakletmiş, bunlar onun Şeyhu'l-İslâm olduğunu göstermiştir (**İbn Nasıruddîn, er-Reddül-Vâfir, Beyrut, 1393.**). Bu eserin ekinde İbn Hacer Askalânî ve el-Bulkinî gibi Şafîî âlimlerinin, et-Tefhenî, İbrahim Halebî, Kutlubuğa ve Aynî gibi Hanefîlerin İbn Teymiye'yi takdir eden şahadetleri de yer alır. Ali Kâri de bu konuda ondan aşağı değildir. el-Kavlu'l-Ce!î fî Tercemeti Takiyyid-din İbn Teymiye el-Hanbelî (Bulak, 1298) isimli eserin müellifi olan Safiyyuddin Buhari el-Hanefî de İbn Teymiye'nin hayranlarındandır. Mer'î b. Yusuf el-Kermî'nin (v. 1033/1623) el-Kevâkibu'd-Dürriyye (Kahire, 1329) isimli eseri de İbn Teymiye'ye dairdir.

İbn Teymiye'yi sevenler, savunanlar ve kendisine tam manasıyla bağlı kalanlar onun yaşadığı çağda da, bu çağı takip eden çağlarda da vardı. Lâkin tasavvufun gittikçe yaygınlık kazanması, Eş'arîliğin Ehl-i Sünnetin resmî akidesi haline gelmesi, felsefî faaliyetlerin duraklaması ve hadîs ehlinin gittikçe azalması İbn Teymiye'nin unutulmasına hattâ fikir ve kanaatlerinin tehlikeli olarak ilân edilip mahkûm edilmesine ve kendisinin de şüpheli ve akîdesi zararlı bir kişi olarak bilinmesine sebep oldu. 5 - 6 asır İbn Teymiye bu halde kaldı.

Yakın tarihte ve günümüzde İbn Teymiye

İbn Teymiye'nin fikir ve kanaatları XIX. aşırda rağbet görmeye ve eserleri müslümanların gündemine gelmeye başladı. Bu rağbet ve alâka 5-6 asır sonra İbn Teymiye kaynaklı tefekkürün yeniden hayat bulmaya ve gittikçe artan bir nisbetle İslâm düşüncesine te'sir etmeye başlayacağını işaretleri idi. İbn Teymiye'nin bütün haşmet ve azametiyle dirilip İslâm düşüncesindeki tahtına oturmasına yol açan ilmî ve fikrî hareketler şöyle gelişti:

Şah veliyyullah Dehlevî (v. 1174/1761), ıslahat hareketlerine girişirken İbn Teymiye'den faydalandı. Aşağı yukarı aynı zamanda Vehhabîliğin kurucusu Muhammed b. Abdülvahhab (v. 1206/1792) daha köklü bir şekilde İbn Teymiye'nin te'sirinde kaldı. Şah Veliyyullah İbn Teymiye ile sûfilîği te'lif ettiği halde İbn Vehhab, İbn Teymiye'yi sûfilîği ve kelâmı red için kullanarak tehlikeli bir

tasfiyecilik için ondan faydalandı. Bid'atlarla nücadele için de yine ona dayandı. İhya sarihi Muhammed Murtaza (v. 1250/1834), İbn Teymiye'yi tasavvufla te'lif ederken eş-Şevkanî (v. 1250/ 1834), onu daha çok İbn Vehhab gibi anladı. Hindistan'da Sıddık Hasan'ın (v. 1306/1887) ile Seyyid Ahmed (v. 1247/1831), geniş ölçüde İbn teymiye'nin te'sirinde kaldılar. Bu isimler aynı zamanda önemli bir takım dinî, fikrî ve içtimaî ıslahat hareketlerinin öncüleri oldular ve uyanış dönemi başlattılar.

Cemaleddin Afganî (v. 1315/1897) ve Muhammed Abduh (v. 1323/ 1905) teccid ve ıslahat faaliyetine girişirken İbn Teymiye'den daha geniş ölçüde faydalandılar. İçtihada taraftar, taklide karşı olmaları, geniş ölçüde Eş'arî kelâmı ile tarikatçılığı reddetmeleri İbn Teymiye ile birleştikleri noktalar oldu Ferid Vecdî (v. 1953) ve Reşid Rıza (v. 1935) İbn teymiye'nin hararetli savunucusu oldular. Bu suretle hem geriye dönük bir ıslahat ve teçdid hareketine girişen Vehhabiler, hem ileriye dönük bir ıslahat ve teçdid hareketinin öncülüğünü yapan Afganî - Abduh cereyanı, geniş ölçüde İbn Teymiye'den istifade hususunda birleştiler.

Daha sonra Suriye-Mısır'da İhvanu'l-Müslimîn hareketi İbn Teymiye'nin ateşli taraftarı oldu. Mevdudi ve Ebu'l-Hasen en-Nedvî fikrî ve içtimaî ıslahatta İbn Teymiye'yi örnek aldılar.. Böylece Hindistan'dan Fas'a kadar olan İslâm memleketlerinde kuvvetli bir İbn Teymiyeci hareket doğdu ve bu hareket doğrudan veya dolaylı olarak bütün müslüman milletleri az veya çok te'siri altına aldı. Bu itibarla XX. asra İslâmî hareketler açısından bir isim vermek gerekirse buna İbn Teymiye ve selefiye mezhebi çağı demek gerekecektir. Son asırda İbn Teymiye hakkında eser ve makale yazıp onu takdir edenlerin, hattâ kendisine hayranlık duyup ateşli bir şekilde taraftarlığını yapanların sayısı bir hayli fazladır. Bunlardan bazıları şunlardır.

Muhammed Halil Her'as, Bâisi'n-Nahzeti'l-İslâmiyye İbn Teymiye es-Selefi (Beyrut, 1984) isimli eserinde İbn Teymiye'yi İslâmî uyanış hareketinin öncüsü olarak takdim etmektedir.

Muhammed Behçet el-Baytar: Hayâtu Şeyhi'l-İslâm ibn Teymiye, (Beyrut, 1972). Bu eserde İbn Teymiye'ye yöneltilen tenkitler cevaplandırılmış, İbn Battuta'n'n iddiası reddedilmiştir.

Sa'd Sâdik Muhammedi Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiye İmamı's-Seyf ve'l-Kalem (Riyad, 1980). Bu eser İbn Teymiye'yi büyük bir kılıç ve kalem kahramanı ve hakikî bir İslâm mücahidi olarak tanıtmakta ve onun çeşitli yönlerini incelemektedir.

Abdüsselâm Hâşim Hafız, el-imam İbn Teymiye (Mısır, 1969). Bu eserde İbn Teymiye'nin hayatı ve mücadeleleri anlatılmaktadır.

Selim el-Hilâli: İbn Teymiye el-Müfrâ aleyh (Amman, 1984) Mahmud Mehdi İstanbulî, İbn Teymiye Batalu'l-ıslahı'd-dini (Darül-marife), Abdül-müteal es-Saidî:

el-Müceddidun fi'l-İslâm (Kahire, 1965), bu iki eser İbn Teymiye'yi büyük bir müceddid ve ıslahatçı olarak tanıtmaktadır. Muhammed Kârdâlî, Terçemetu İbn Teymiye, (el-Mektebetu'l-İslâmî) Abdur-rahman eş-Şarkavi, İbn Teymiye el-Fakihu'l-Muazzab (Daru'l-Mevkifu'l-Arabi) Abdurrahman Abdülhalik, Lemehat min hayati Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiye (Kuveyt, 1983), Abdülfettah ebu Gudde el-ulemau'l-Uzzab, (Beyrut, 1983). Ebu Zehra: İbn Teymiye, (Daru'l-Fikri'l-Arabî). Ebu'l-Hasan en-Nedevî, el-Hafız İbn Teymiye (Kuveyt, 1978), İbnu'l-Alûsî, Cilau'l-Ay-nayn (Mısır, 1961).

İbn Teymiye'nin belli bir yönünü inceleyen daha hususî eserler de çoktur. ez-Zeyn: Mantiku İbn Teymiye ve Menheçuhu'l-Fikrî (Beyrut, 1979) el-Celyendi el-imam İbn Teymiye ve Kazıyyetu'l-Te'vil. (Cidde, 1983).

Yukardaki listeyi uzatmak mümkündür. Ancak bir taraftan İbn Teymiye'nin eserleri incelenip neşredilirken diğer taraftan onunla ilgili araştırma ve incelemelerin yapılıp yayınlanması İbn Teymiyeci hareketin ne kadar yaygın ve kuvvetli bir cereyan olduğunu göstermeye kâfidir.

Türkiye'de İzmirli İsmail Hakkı, Ahmed Hamdi Akseki ve Kâmil Miras İbn Teymiye'yi en çok takdir eden ve faydalanmanın lüzumuna inanan âlimlerdir.

İbn Teymiye'ye karşı olanlar

el-Bezzar, hocası İbn Teymiye hakkında yazdığı menkıbenamede İbn Teymiye'nin düşmanları ve muhalifleri hakkında bilgi verir. Hakikatte İbn Teymiye'ye karşı olanlardan bir kısmı onun azılı düşmanıdır. Bir kısmı sadece muhalifdir, bir kısmı da onun bazı fikirlerine karşıdır. Şîîler, Bâtınîler, İsmailîler, Hulûlcu ve ittihadcı mutasavvıflar esas itibariyle İbn Teymiye'nin şiddetli ve insafsız düşmanlarıdır. Fakat taklitçiliği bayraklaştıran kadılar, fakîhler ve müftülerle kelâm ilminin mes'elelerini akîdeleştiren kelâmcılar da İbn Teymiye'ye bazan ölçülü, bazan ölçüsüz şekilde muhalefet etmişler ve bu muhalefeti nefret ve husumet haline getirmişlerdir. Görüldüğü gibi İbn Teymiye'ye karşı olanlar çok geniş bir cephe meydana getirmektedirler ve bunlardan her birinin İbn Teymiye'ye karşı oluşunun sebebi farklı olup tenkit ve ithamları da değişiktir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Safiyyuddin el-Hindi (v. 715/1315) Akaid-i Hameviyye sebebiyle İbn Teymiye'yi saltanat naibi Emîr Tunkuz'un huzurunda muhakeme edip hapsedtiren bir kelâmcıdır.

ez-Zemlekâni (v. 727/1326) İbn Teymiye hakkında övücü sözler söyleyen bu zat onun talâk ve kabir ziyareti konusundaki fikirlerini red için risaleler yazmış, kadılık görevi almak için Mısır'a giderken, dönüşte ilk iş olarak İbn Teymiye'yi hapsedtireceğini söylemiş, ama yolda can vermişti.

İbn Ahnânî, İbn Teymiye'nin kabir ziyareti konusundaki fikirlerini red için risale yazmış, İbn Teymiye de onu reddedince hapse atılmış ve orada ölmüştü.

Meşhur el-Hikem'in müellifi Atâullah İskenderi (v. 709/1309). Ali b. Esmah, Nasr el-Menbicî, İbn Arabi'ye-kâfir dediği için İbn Teymiye'ye düşman kesilmişlerdi. İbn Mahlûf, İbn Teymiye'yi idam için fetva vermeye hazır bir müftü idi. es-Serûcî ve İbnu'l-Murahhal da İbn Teymiye aleyhtarı idiler. Şihabüddin İbn Cehbel'in İbn Teymiye'yi red için yazdığı risale Sübkî'nin tabakatında (bk. v. 186. IX. 35) kaydedilmiştir.

İbn Ahnânî, İbn Teymiye'nin kabir ziyareti konusundaki fikirlerini Alâeddin Buharî (v. 841/1437) bir taraftan Fazihatu'l-Mülhidîn adıyla bir eser yazıp İbn Arabi'ye kâfir ve zındık derken, diğer taraftan «Her kim İbn Teymiye'ye Şeyhu'l-İslâm derse kâfir olur, ardında namaz kılınmaz» demişti. İbn Nâsıreddin'in er-Reddu'l-Vâfir isimli eseri bu fetvayı red için yazılmıştır. Yine buna karşı Bedruddin Aynî, asıl İbn Teymiye'ye kâfir diyen tam manasıyla kâfirdir, demiştir.

İbn Teymiye'nin en amansız düşmanlarından biri de onun hakkında en katı hükmü vermiş olan İbn Hacer el-Heytemî (v. 974/1576)'d i r. el-Fetâva'l-Hadisiyye'de (Beyrut, ts. s. 114-116) der ki: «İbn Teymiye Allah'ın belâsını verdiği, sapıttığı, gözünü kör, kulağını sağır ederek aşağıladığı bir kişidir. Hâli bozuk, sözleri yalandır, dedikleri tartışmaya değmez. Hayattakilere sövmekle yetinmeyip ölüleri bile tekfir etmiştir. Sözleri çirkin ve küfürdür. Allah bizi inancından, hareketinden ve yolundan korusun.»

Umumiyetle Heytemî'nin muhteris bir kişi olduğu ve yukarıdaki sözleri garazkârlığın sonucu olduğu kabul edilir. Kendisini talebesi Ali Kârî reddetmiş ve İbn Teymiye'nin haklı olduğunu savunmuştu. İbn Alûsî. Heytemî'yi red için Cîlâul-Ayneyn isimli eseri yazmıştı.

ed-Delîlu'l-Kavim âlâ Sıratı'l-Müstakîm (Mısır, 1397) isimli eserin yazarı Abdullah el-Habeşî İbn Teymiye'yi müşrik, kâfir, zındık ve mülhid olmakla suçlamış ve bu hususta demediğini bırakmamıştır.

Ebu Hâmid b. Merzuk'un Beraetu'l-Eş'ariyyîn, (Dimeşk, 1967, MI) isimli eseri de İbn Teymiye'nin reddine dairdir. Ona göre İbn Teymiye'ci hareketin esası dördtür: 1 — Teşbih ve tecsim, 2 — Rububiyet ve Ulûhiyet tevhide safsatası, 3 — Hz. Peygamber'e saygı duymama, 4 — Müslümanları tekfir etme.

İbn Battuta, meşhur seyahatnamesinde şöyle der: Şam'da iken İbn Teymiye cuma hutbesini okumuş ve bir basamak aşağıya inerek «İşte Allah benim inişim gibi iner» (nüzul) demişti. «Zaten onun aklından zoru vardı.»

el-Baytar, İbn Battuta'nın yukardaki ithamını sekiz yönden reddetmiştir.(**el-Baytar, Hayatu Şeyhülislâm İbn Teymiye, 36-44, Selim Hilâl, İbn Teymiye, s. 50.**). İbn Teymiye'nin hiç bir eserinde böyle bir ifade kullanmaması, ayrıca o çağdaki düşmanlarının bile böyle bir iddiada bulunmamış olmaları İbn Battuta'nın ithamının tamamıyla bir hayalden ibaret olduğunu gösterir. Son zamanlarda buna bir nazire

olmak üzere İbn Teymiye'nin güya sandalyesine otururken «İşte Allah'ın arza istivası da böyledir» dediği iddia edilmiştir.

Osmanlılarda din eğitimi medrese zihniyetine, tarikat ve tekke âdab ve erkânına göre veriliyordu. İbn Teymiye medreseye de, tekkeye de muhalif olduğundan Osmanlı aydınlarının İbn Teymiye'ye karşı burukluk duyacakları tabîdir. Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri, İbn Teymiye'den olumsuz ve suçlayıcı bir dille bahsetmiştir. (Bk. Mevkıfu'l-Akl, Mısır, 1950, I, 223, 242, III, 18, 361, 393, IV. 216)

Alâeddin Buharî ve Heytemî'nin kin ve husumetine varis olan Zahid Kevserî, İbn Teymiye'ye her çeşit aşağılayıcı sözleri söylemeyi reva görür. Her fırsatta ona yüklenir, ona göre İbn Teymiye İslâmın değil, mücessimenin şeyhidir. Şayet o şeyhü'l-İslâm ise vay İslâmın haline (Zahid Kevserî, Makalât, Mısır, 1372.). Şeyh Zeynî Dahlan da Z. Kevserî'den geri kalmamıştır.

Türkiye'de tarikatçılar bugün de bütün güçleriyle İbn Teymiye aleyhtarlığı yapmaktadırlar. Abdülhakim Arvasî'nin yakınlarından H. Hilmi Işık Saadet-i Ebediyye'de İbn Teymiye'yi ağır ve hakaret dolu ifadelerle karalamıştır. N. Fazıl Kısakürek onu her fırsatta kuru, nasipsiz ve dini içten çökerten biri olarak tanıtmıştır. (Din Tahripçileri, A. Davudoğlu, İstanbul, 1978, s. 3) Kırıcı olması bakımından İbn Teymiye'nin dili N. Fazıl'a çok benzer. Ama İbn Teymiyeci telâkkiye göre N. Fazıl'ın kafasındaki dinî görüşler hurafe ve bâtil inançtan başka bir şey değildir. Onun için N. Fazıl İbn Teymiye'yi ve hareketini tenkit etmede kendi açısından haklıdır.

Türkiye'de dinî çevreler umumiyetle tarikatçıların ve eski medrese anlayışının te'siriyle İbn Teymiye'ye karşı çok dikkatli ve pek ihtiyatlı; davranmaktadırlar. Bazan bu dikkat ve ihtiyatın şüphe haline geldiği de vardır. Bunun sebebi İbn Teymiye'nin lâyıkıyla tanınmamış olmasıdır. İslama yaklaşımı İbn Teymiye'ye benzeyen nice şahıslar vardır ki ondan şüphe etmektedirler.

İbn Teymiye ve hareketini umumî bir tenkide tâbi tutup değerlendirmesini yapmak suretiyle bu bahsi kapatmak uygun olacaktır. Her şeyden evvel İbn Teymiye ile ona karşı olanların teşkil ettikleri iki cephe İslâmın ilk çağlarında teşekkül etmiştir. VIII/XIV asırda İbn Teymiye taraftarlığını yaptığı selefiye cephesinin en güçlü bir temsilcisi olarak ortaya çıkmış ve selefiyeci hareketi kendisiyle özdeşleştirmiştir. İslâm ahkâmı, akidesi, düşüncesi ve hayat tarzı üzerinde yabancı kaynaklardan gelen te'sirler varlıklarını hissettirdikleri çağlarda bu te'sirlere karşı dinî an'aneyi ve İslâmî bünyeyi savunma ve onu olduğu gibi devam ettirme ihtiyacından doğan İbn Teymiyeci, yani selefiye hareketi her asırda kuvvetli veya zayıf bir şekilde varlığını devam ettirmiş, dıştan gelen te'sirlerin artmasına paralel olarak son asırlarda bu hareket de tabîi olarak güçleşmiştir. İbn Teymiyeci hareket kişilerle kaim bir cereyan değildir. Bu hareket dinî toplumun ihtiyaçlarına göre te'vil ve tefsir etme cereyanına tepki olmak üzere toplumda her zaman var olan dinî an'aneyi olduğu gibi muhafaza etme temayülünün belli kişilerde tezahür etmesinden ibarettir. Onun için bundan sonra da var olmaya

devam edecek, taraflar birbirlerini tenkit ve kendilerini savunmak için faaliyette bulunacaktır. Bu iki cepheden birinin diğerini yenmesi ve üstün gelmesi mümkün olacak, ama nihaî zaferi hiç bir zaman kazanmayacaktır.

Önce âyetleri, sonra hadîsleri, sonra sahabe ve tabînin söz ve davranışlarını esas alan İbn Teymiyeci hareket ister istemez İslâmîyetle Arap örfünü özdeşleştirecek ve zaman zaman Araplık ve Arapçılık tarzında kendini gösterecektir. Araplığa bağlı olanların bu harekete yakınlık duymalarının sebebi budur. Yine bu hareketin dıştan gelen te'sirlerle, fazla değişmemiş Arap cemiyetlerinde tutulması da ancak böyle izah edilir. İbn Teymiye'nin mutezileye, şîaya ve tasavvufa karşı olmasının sebebi bu hareketlerin bünyelerinde gayr-i İslâmî unsurlara ve haricî te'sirlere geniş yer vermeleridir.

Arabistan'da hararetle savunulan, buna karşı ne kadar İslâmî olursa olsun meselâ İran'da ve Türkiye'de fazla rağbet görmemesinin hattâ zararlı bir cereyan sayılmasının esas sebeplerinden biri bu hareketin Arap millî hususiyetlerini barındırmaya çok müsait olmasıdır. İslâmın ilk sade ve saf şekline dönmek bir bakıma Araplığın ilk basit ve bedevî hayat tarzını esas almak mânasına da gelebilmektedir. Bu gayeye ulaşmak için. İslâm toplumlarının uzun asırlar içinde kazandıkları değerleri ve edindikleri dinî ve içtimaî an'aneleri bid'at sayıp reddeden bu hareket zaman zaman tehlikeli bir tasfiyeciliği de beraberinde getirmiş, bu suretle toplumu tedirgin etmiştir. Selefiye hareketi değişme ve gelişme gerçeğine sırt çevirmiş her şeyi asil yeni baştan» esasıyla halletmeye yönelmiştir.

İbn Teymiyeci ve selefiye hareketi cedelci ve münakaşacı bir hususiyete sahiptir. İbn Teymiye'nin en bariz vasıflarından biri kudretli bir cedelci ve zorlu bir münazaracı olmasıdır. İbn Teymiye ile görüştüğünüzde neden kendisiyle ilmî sohbetle bulunmadınız, şeklindeki bir soruya İbn Dakiku'l-îyd'in: Çünkü ben sükûtu severim, o ise konuşmayı, demesi isabetli bir tesbittir. Münazara ve ilmî münakaşa meclislerinin mağlûp edilemez bu mücahidi savaş sahalarının silâhşörlerine ve güreş meydanlarının efsane kahramanlarına benzer. Hattâ pek de yerinde olmayarak İbn Teymiye'yi bu türlü bir üstünlük ve ün peşinde koşan dik başlı ve mağrur biri olarak tanıtanlar bile vardır. Aslında cedel ve tartışma, kelâmcıların da bir özelliğidir. Hattâ İbn Rüşd, kelâm ilmini cedelden ibaret görmüştür. Bu açıdan bakılınca kelâm ilmini şiddetle reddeden İbn Teymiye'yi iyi bir kelâmcı olarak görmek pekâlâ mümkündür. Böylece kelâm ilminin taşıdığı mahzurları kısmen İbn Teymiyeci hareket de taşır. İlk seleflerde bulunmayan bu cedelciliğin İbn Teymiye'de bulunması aynı zamanda onun temsil ettiği hareketin de bir hususiyeti olmuştur.

İbn Teymiyeci hareket müdahalecidir. Aşırılığa, taassuba ve tekfire kaymaya, şiddete başvurmaya ve zor kullanmaya son derece müsaittir. Bizzat İbn Teymiye fikir ve inançlarını uygulamak için çeşitli eylemlere katılmıştır. Bâtınî, Alevî ve Nusayrî zümrelere karşı savaşılması için sultan ve emirleri teşvik etmiş, bu savaşlara katılmış, Moğollarla yapılan muharebelerde fa'al görevler üstlenmişti. Bundan başka şu örnekleri de verelim: Saçı sakalı birbirine karışmış bir kalenderi

yakalayıp sünnete uygun bir şekilde tıraş ettirmişti. O civarda bulunan ve halk tarafından mübarek sayılıp ziyaret edilen ve adaklar adanan kayayı, beraberinde götürdüğü taş ustalarına parçalatmıştı. Eline fırsat geçince çevresindeki muhiblerini yanına alarak meyhaneleri ve fuhuşhaneleri, yetkili makamlardan izin almadan kapattırılmış, içki kaplarını kırdırılmış ve kendi, kendine içki yasağı koymuştu. Hapsedilen Hafız el-Mızzî'yi gidip bizzat hapisten çıkarmış, bunu yapmak için ülü'l-emrden izin almamıştı. Hapse atılınca bile arada tavla ve satranç oynayan mahkûmları bundan men'etmişti.

Bu tür müdahaleler İbn Teymiyeci hareketin özünde vardır. Zira ona göre haram olan şey men'edilir. Farz, emredilir. Bunun için Allah'ın verdiği izin yeterlidir, başkaca bir müsadeye- ihtiyaç yoktur. İyi bir müslüman inancını eyleme dönüştürmek zorundadır, şartlar ne olursa olsun bunu yapmaya mecburdur.

İbn Teymiyeci hareket ifrata, taassuba ve tekfire gayet elverişlidir. Diğer mezheplerde caiz olan bazı hususlar ona göre mekruh, mekruh olanlar ise haramdır. Gerçi İbn Teymiye herkesi tekfir etmenin bir haricî âdeti olduğunu söylüyor ve bunu reddediyor. Ama meselâ kabir ziyaretlerinin bazı çeşitlerini haram saymakla yetinmeyip şirk ve küfür sayması, kendisini haricîlerle aynı hizaya getirmiştir. Bu gibi konularda pek müsamaha payı da bırakmamıştır.

Nakilci ve nascı bir hareket ne kadar ihatalı olursa olsun yine de çok dar ve katı olmak zorundadır. Sertlik onun kaderidir. Bundan ise taassub, müsamahasızlık doğar. Fikir ve vicdan hürriyeti sınırları dar bir sahaya hapsedilir. Hattâ bu tür hürriyetler daimî surette tehdit altında bulunur. Zira taassub her an baskı haline gelebilir. Gerçi İbn Teymiye içtihadı savunmak ve taklide karşı çıkmakla bir miktar fikir hürriyetini genişletmiş, hattâ dört mezhepte yer alan hükümlerden daha mâkul yeni hükümler ortaya koymuş, fikir sistemini kurarken şiddetle muhalif olduğu mutezileden, şâadan, felsefeden ve zâhiriyyeden mülhem olmuştu. Ama onun takipçileri hiç bir zaman düşünce ve seviyelerini, bu noktalara kadar götürmemişlerdir. Denebilir ki İbn Teymiye'nin yaptığı şey fıkıh ve kelâm metinlerine dayanan nascılık yerine sahabe sözlerini de içine alan bir nakilciliği ve nascılığı koymuş olmasıdır ve nihayet nakilcilik nakilciliktir. İnsan düşüncesini ileri hedeflere değil, geride kalan noktalara çevirir. İnsanlığın ve düşüncenin gelişmeye, gelişmeye ve ilerlemeye olan ihtiyacını nakilcilik zor karşılar.

İbn Teymiye'yi esas alan Vehhabîlerin başlangıçtaki sert, katı, tasfiyeci, müsâmahasız ve şiddete taraftar tutumları geniş ölçüde ilham aldıkları İbn Teymiye'den kaynaklanıyordu. İbn Teymiye ile Vehhabîler arasındaki sıkı rabıta ve münasebetler bize bu düşünce sisteminin karakteristiğini tanıtabilir. Abdünnasır zamanında Mısır'da zuhur eden sert ve müsâmahasız Teymiyecilerin, İbn Teymiye'nin eserlerinin bir ara yasaklanmasına sebep oldukları bilinmektedir. Bu aşırı Teymiyeciler, onun her dediğini muhkem bir nas sayıyor ve hiç bir hatasını kabul etmiyorlardı. Bununla beraber cahil taraftarlarının bütün aşırılıklarını ve taşkınlıklarını İbn Teymiye'ye bağlamak da son derece hatalı olur.

İbn Teymiye, onu seven ve takdir eden Zehebî, İbn Hacer Askalânî, Aynî ve İbn Alûsî gibi âlimlerin de ifade ettikleri gibi hatası ve sevabı olan bir müctehiddir. Şüphesiz ki bir insan olarak yanıldığı hususlar vardı ve o hiç bir zaman yanılmaz ve masum değildi. Esasen kendisinin de böyle bir iddiası yoktu. Ama bir müctehid hatâ bile etse sevab kazanır. Yeter'ki içtihad ehil olsun ve iyi niyetle hareket etsin.

İbn Teymiye'nin tenkit fikir ve kanaatlerinin serbest bir ortamda münakaşa edilmesinde hem İslâm, hem de onun namına pek çok fayda vardır. Katı bir Teymiyecilik her şeyden evvel bir ictihad taraftarı olan İbn Teymiye'nin sistemine uymaz.

Hiç şüphe yok ki, en büyük on tane İslâm düşünür ve bilgini sayılsa, İbn Teymiye bu ilk on'a dahil olur. Ancak İmam Gazzâlî, Fahreddin Râzi ve İbnü'l-Arabî gibi ilk ona giren büyük İslâm düşünürlerini hiç bir tenkide ve değerlendirmeye tâbi tutmadan oldukları gibi kabul etmek, her dediklerini delil, her sözlerini senet saymak nasıl yanlış ise İbn Teymiye taklitçiliği ve taraftarlığı da o şekilde yanlıştır.

Son olarak ifade etmek lâzımdır ki: İbn Teymiye'nin eserleri büyük bir bilgi hazinesidir. Yeni nesillere bu hazinenin kapılarının açılması çok hayırlı bir hizmet olacaktır. Mecmuu Fetâvâ'nın yayımlanması millî ve dinî kültür hayatımıza büyük faydalar sağlayacaktır. Bu faaliyetin başarıya ulaşması, bunu, İbn Teymiye'nin öbür eserlerinin türkçeleştirmesinin takip etmesi en samimî dileğimizdir. Böylesine büyük, önemli ve değerli bir işe girişen Tevhid yayınevini tebrik eder, Hak Teâlâ'dan muvaffakiyetler niyaz ederim.

S. Uludağ, 5.1.1986/Bursa

Bibliyografya

Metin içinde zikredilen İbn Teymiye'ye dair kitap listesine şu kaynakları da ilâve etmek lâzımdır:

el-Kütübî, Fevatu'l-Vefeyât, Beyrut, 1973. I. 74.

es-Safedî, el-Vâfi Bi'l-Vefeyât, Mısır, 1974. VII. 15.

es-Safedî A'yânu'l -Âsâr, Ayasofya kütüphanesi Nr. 2962, V. 74.

İbn Receb, ez-Zeyl Âlâ Tabakâti'l-Hanâbile, Kahire, 1953, II. 387.

ez-Zehebî, Tezkiretu'l-Huffâz, Haydarabad, 1955. 1496.

İbn Hacer, ed-Dureru'l-Kâmine, Kahire, 1966, I. 44.

eş-Şevkânî, el-Bedru't-Tâli', Kahire, 1348, I - 63.

İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Kahire, 1358, XIV. 135

İbnu'l-Verdî, Tetimmetu'l-Muhtasar, Mısır, 1285, II. 284.

İbn Tağriberdi, en-Nücumu'z-Zâhire, Mısır, ts. IX. 271.

GAL. II. 100. Spll. II. 119 - 126.

Ö. R. Kakhale, Mu'cemu'l-Müellifin, I. 261.

Kâmil Miras. Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tec'rîd-i Sarîh tercümesi, IV. 208.

İbnu'l-İmad el-Hanbelî, Sezerâtu'z-Zehebî, İA.